

199-13.

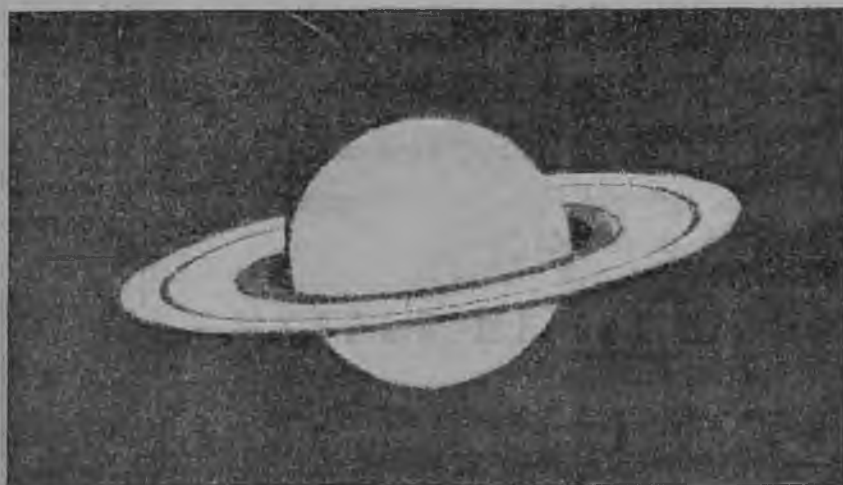
3.

ВАЉЕРІЎ ЛАЗВІТСКІЎ.

2916

Г. П. Б. в ЛНГР.
ОБЯЗ. ЭКЗ.
1928.

ШОНДІ, МУ, ТӨЛЫГ ДА КОЗУВЈАС

КОМІ ЊІГА ЛЕЗАН ІН
СЫКТЫВЫНКАР — 1928

Комі ыга лезан-ін.

Сыктывдинкар, Вадорвыв у. 41.

Петісны комі кыв-вылын выль ворсанторјас:

Њобдинса-Віттор. Сырчік-борма. (За синичкой). Кык-торја теш. доныс 25 ур.

Курін. *Пер. Сідорэва.* Коператсіја-понда. (Жизнь за кооперацию.) 5-торја ворсантор. доныс 40 ур.

Ілля-Өлөксан.. Выль-ногөн (По новому). 3-торја ворсантор. доныс 25 ур.

Жугыль. „Чурка-Үна“. Віт-торја ворсантор (драма). доныс 45 ур.

П е т ö н ы п е ч а т ы 6:

Њобдинса-Віттор. „Кулөмдинса бунт“. Көкјамыс-торја, комі јөз олөмыг, ворсантор. доныс 40 ур.

Њобдинса-Віттор. Ва-шыр. Кык торја теш. доныс 25 ур.

Ворсанторјассө поёо сузөдны Комі ыга лезан-иныг, поёо-і гөм воэвыв мөдөдтөг, наложенней пла-тежөн.

1129-11

3.

Коми-3

3-1495

ВАЛЕРІЙ ЯЗВИЦКІЙ.

ШОНІ, МУ, ТӖЛЫС ДА КОЗУВЛАС.

Коміон лӧеӧдіс А. Морозов.

(В. Язвицкий.—Солнце, луна, земля и звезды.

Перевод с русского А. МОРОЗОВА).

КОМИ ӦГА ЛЕЗАН-ИН

СЫКТЫВДІНКАР

1 9 2 8 В О.

УСТЬЕСЬСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧЕБНО-НАУЧНОЕ ЦЕНТРАЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ

В-ИМДЖИ

СРМ-2

УСТЬЕСЬСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧЕБНО-НАУЧНОЕ ЦЕНТРАЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ

УСТЬЕСЬСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧЕБНО-НАУЧНОЕ ЦЕНТРАЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ

УСТЬЕСЬСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧЕБНО-НАУЧНОЕ ЦЕНТРАЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
УСТЬЕСЬСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧЕБНО-НАУЧНОЕ ЦЕНТРАЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ

Типография Коми Госиздательства
г. Устьеск-Сольск
Облит № 154 Тираж 3000 экз

УСТЬЕСЬСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧЕБНО-НАУЧНОЕ ЦЕНТРАЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ

УСТЬЕСЬСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧЕБНО-НАУЧНОЕ ЦЕНТРАЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ

Јенеж.

Иван Орлов велөдчыліс өіктса школаын. Помалігас сылы вөлі-нін 17 арөс. Сөмын сені велөдчөмнас сылөн гөлөмыс ез-на бурмы. Јона-на вөлі гажыс петө гырысжык школајасө мун-ны да быдтор-јылыс төдмавны. Мыјкө вөлі вежалас (завіџтас) карса гырыс-школајасын велөдчысјас-вылө. Окота сылы накөд төдмасны, јуасыштны налыс өттор-мөдтор-јылыс. Јонжыкасө вөлі сылы окота төдны: шонді-јылыс, му-јылыс, төлыс-јылыс да ко-зув-јылыс, мыј на-пыщкын ем, мыј-понда зерө, лымјавлө, гы-мавлө-чардавлө да уна-на мукөдтор-јылыс.

Мыј-сурө Иван та-јылыс ічөт школаас велөдчигөн төдліс-нын: муыд-пө гөгрөс, гар-код-жө, бергалө дурпоп-моз (јула-моз), а өтчыд бергөдчөм-вылө сылы колө суткі, 24 час; төдліс мыј-вөсна овлө луныд да војыд—муыд бергалігас өтї баннас віқөдө шонділаң, секі сені—лун, мөдар банас шондіслөн југөрјасыс оз інмыны-да сеті пемыд—вој. Бергалөмлаыс муыдлөн быд места овлө шонділаң банөн і мышкөн.

Иванөс дівө богтіс,—велөдыс вігталіс: оз-пө-өд шондіыд да козувјасыд бергавны му-гөгөрыд (кызі-тај міјанлы кажітчө), а муыд-пө ачыс бергалө рытыввывсаң асыввывлаң. Мортыдлы кажітчө бытөкө став козулыс-і. шондіыс-і бергөдчөны му-гө-гөр, асыввывсаң, рытыввывлаң. Сінмыд вөлөм-кө ылөдлө морт-тө. Сещөм тор-жө позө адзыны көрттуј-вывті појездын муні-гөн—міјанлы кажітчө бытөкөвагоныс сулалө, а пујасыс, кер-кајасыс, телеграп-столбјасыс бөкөдыд мунөны.

Сің-жө сіјө төдліс: тулысыд, гөжөмыд, төлыд, арыд овлө-ны му бергалөм-вөсна-жө. Муыд ас-гөгөрыс бергаліг-тырјі бер-галө шонді-гөгөр. Өтчыд шонді-гөгөр бергөдчөм-вылас сылы колө во (12 төлыс).

Мыј-вөсна-нө ескө свлө кор шоныд, кор көзыд—кор го-жөм, кор төв, Иван һекық-на сы-јылыс оз вермы гөгөрвоны. Еща-на, ас думнас асө чајтө төдіг, а јона рафејтө міча, сез-војјасө өтнасөн пукавны да віқөдны јенежө, төдмалө кызі тө-лысыд ветлөдлө, кор сіјө чарла-код, кор зікөз бырлө, кор тыр-гөгрөс, кор сор да кор воз рытын петө. Рафејтліс Иван і тө-

лыстөм војјасө виқодны козувјас-вылө—кызі мукөдыс би-моз қир-далөны-пөртмагөны, а мукөдыс муртса-муртса төдчөны, виқөд-ліс кельд козув чукөр виқ-вылө— „југ туж-вылө“ („Млечней пут“—өн рочөн шуөны). Унатор-јылыг мөвпаліс Іван сіјө кадјаснас, пыр сылы јонжыка кутіс лоны окота төдмавны, јуасны төдыг-жык јөзлыг, мыј, кызі ставыс вөчөма да мыј сені вөчө пыдын јенежас.

Богтгыліс лыфдыгны да сіктса бібліотекаыг ез адзы гө-гөрвоана ныгајассө, дај сені ез вөвны јенеж-јылыг, төлыг да козувјас-јылыг гижөм ныгајасыс. Том јөз гералөны сы-вылын, ко-зув лыфдыгөн німтөны, јуаласны:

— Но, Іван, кымын козув јенежас?

Ферт, Іванлы герамыд ез кажитчыв, сөмын јенежсө төд-мавныд сылөн окотаыс ез вош. Бөрја-помыс гөгөрвоис, ставсө-пө төлкөн төдмавныд поёо карын да думыштіс карө ужавны мунны-да, сені олиг-мозыс-і төдмавны быдтор-јылыг. Быдсама-ногыс сіјө вөзжысис пөрыг ај-мамыслыг, сегга-і мөдөдчіс карад дафыскөд. Дафыс вөлөм турун летчөдө вузавны.

Карас најө сувтісны рөфна-ордас, дафыс універсітетын стөрөжалө. Універсітетыд мед-ыжыд школа, сені студентјас велөдчөны, быдсама наукајас велөдөны. Сені велөдыгјасыс, профессорјас төдөны асгыныс велөданторсө кық толькө мортыд вермө төдны му-вылас.

Іванлөн дафыс турунтө вузаліс да бөр гортас муніс, а Іван карас колтчіс места коргны. Оліс універсітетад нефель-кымын. Өтчыд ывлагыс адзө, універсітет-дінгыс бокуг-код-кущөмкө тешкоф керка, вічко-коф жужыд, сөмын кресттөм да өшіңјастөм.

Кадыс гор-код-нын вөлі. Шондіыс летчіс, төлыс езыг чар-ла-коф қирдавны кутіс. Іван өгнас німкофәгө виқөдө јенежсө-да тешкоф керка-јылыг мөвпалө: мыјла-пө со бара тајөс лөгөдө-маөс-а? Мыјла-нө ескө өшіңјасыс абуөс, а куполсө мыјла та-ыждаөс вөчөмаөс?

Көнкө друг қуртыштіс, бытөкө сімөм өзөс қір-шы кыткө тракмуни, сегга өті-бокөд купошыс четчыштіс, өзөс-моз вөггіс. Өзөс-кофыс четчыштіс увлаң да өшіјіс, вөггөм местаөдыс кутіс төдчыны гөгрөс вужөр бытөкө зев-ыжыд паскыд труба-пом. Ез-на удіт Іван мөвпыштны нінөм-јылыг дівөысла, выл дівө-нін заводітіс: купошыс ставнас вешјіс места-вывгыс, бергөд-чыны кутіс каменней керка-вылас.

— Кущөм прічча-нө менө суіс?—думыштіс сіјө да заводі-тіс сінсө гөгрөстөмөн виқөдны, відчыгны воқө мыј лөд.

Воқо сөгга нинөм ез төдлы, адзыліс сөмын кызі куполюс бергөдчис, восса-інсө төлыгылы паныд лөгөдіс да сөгга сувтіс. Иван, ескө-і гөгөртис-на јешщө керка-гөгөрыс-да, нинөм оз ты-дав-да нинөм ез гөгөрво.

Пыріс керкаө—аслас рөфһа-ордас. Пуксісны ужнајтны. Иванлөн ез терпітчы, пырыгтөм-пыр-жө јувагны кутіс.

— Мыј-нө талун рытнас куполюсскөд лоі? Кущөмкө оқос друг брынкһітіс, костөдыс мытчыгіс труба... Бура дыр ме ві-қөді да һемтор ег гөгөрво.

Герамыс петіс, Мікајлө-фадлөн:

— Обсерваторіја сіјө. Сен ужалө профессор Петров, трубајас-пырыс віқөдө. уна быдсама трубаыд сен ем. Посһідікөс емөг, а өтік ем зев ыжыд, куз да кыз, қик пабрік труба-коф.

— Мыјла-нө сіјө трубајас-пырыс віқөдө?

— Те-тај, зонмө, нинөм-на қик вөлөм он төд. Сені труба-піас быдсама-пөлөс өтеклө течөма, на-пыр віқөдірад јенежыс кіпыдөс-вылад-моз тыдалө. Сы-пыр профессор Петровыд вој-вој-і віқөдө. Оні сіјө төлыг-вылыг серпас (карта) вөчө, төдмалө мыјкө-да сөгга студентјаслы (велөдчыгјаслы) віставлө.

— Мыј-јылыг-нө віставлө?—јуваліс Иван, ачыс ескө һеуна гөгөрвоыштны-һын кутіс, радысла быдсөн гінмыс југјавны кутіс.

— Мыј-јылыг вістгалө?—шүө Мікајлө-фад,—ем наука, астро-номіјаөн шусө. Тајө наукаыс төдмалө козувјас-јылыс, төлыг-јылыс да мукөдтор, мыј војнас јенежас ем. Луннас најө трубајас пырыс шонді-вылө віқөдөны щынөдөм өтеклө-пыр.

Иванөс вегіг дрөж богтіс, мінут-мөд ез вермы кыв шуны, сөгга јуалө:

— Те вот вістгалін обге... обге...

— Обсерваторіја,—отсаліс Мікајлө-фад шапа.

— Мыј-но сіјө Обсерваторіјаыс лоө?

— Сіјө-і лоө. Вічко-коф, купола жужыд керкаыс, кодөс ачыд адзылөмыд. Сегань трубајас-пыр төдмалөны јенежыс ко-зувјастө да быдтор, сіјө-і шүө обсерваторіјаөн.

— Јенежсө төдмалыг наукаыс (мыј-јылыс, бытһөкө-нө төд-малөны обсерваторіјаас) шусө астрономіјаөн?—јуалө Иван.

— Вернө,—ошкіс Мікајлө-фад,—а профессорыс, коді астро-номіја-наукасө велөдөм-вылас олө, шусө—астрономөн.

Иван сы-бөрын ез вермы терпітны, вістгаліс Мікајлө-фад-лы—кущөма сылы јенежыс кажітчө, кызі сіјө ас сиктгыс муніс, медым тајө наукасө, төдмавыны, сөгга кутіс кевмыгны, корны петкөдлыны сылы обсерваторіјасө да віставны сы-јылыг про-фессор Петровыслы.

Микајлө-дад кӱсҗыҗыс, јона-код-жӱ ескӱ сералис-да.

— Аски студентјаслы кутасны петкӱдлыны шонди, тенӱ щӱщ сетчӱ нула. Менам другӱ сен стӱрӱжалӱ. Сижӱс-и щӱкта профессорыслы те-јылыг виставны. Ачым ме мӱдлаын служита, профессор Микајлов-ордын, сижӱ доктор—студентјассӱ велӱдӱ кыҗи јӱзӱс лечитны.

Иванлӱн радысла вегиг војыс оз уҗы. Четчӱс да петис ывлаӱ,—асылӱҗыс сен пукалис, јенеж-вылӱ виҗӱдис,—јона-и мича-ӱг козувјасыс, бытӱтӱкӱ кодкӱ кельдӱдӱм ӱгыртторјас јенеж-паг-таыс кӱҗӱма. җирдалӱны, пӱртмагӱны кӱни чукӱрӱн-чукӱрӱн, кӱни ӱткӱн-ӱткӱн разалӱмаӱг јенеж-пастаыс, а на-костын быт-тӱкӱ пыдӱстӱм пемыд гу, јенежыс.

дыр сижӱ виҗӱдис, җымкодҗыс, севҗа аҗа-дорыс-җын кыа пон-дис мытчыҗны да козувјасыс кусалисны. Сижӱ килчӱ-вылас и он-мовҗис. Тӱлыҗыс важӱн-җын кытчӱкӱ җебҗис, сӱмын асыввылын ӱти козув ӱтнас јона-на җирдалис, ворҗис.

Мыј Иван адзылис обсерваторијаыс.

Аскинас Иван пырис обсерваторијаӱ. Шемӱс бостис, јурыс бергӱдчӱ. Оз тӱд кытчӱ и вегкалис... Машинајас, трубајас быд-сама-пӱлӱсыс гӱгӱр сулалӱны, посјас, часијас,—җинӱм он гӱгӱр-во. Морт дас-кымын студентјас сулалӱны. На-пыщкын ӱти олӱма-код морт—тајӱ-пӱ ачыс астроном профессор Петровыд.

Сы-динын јешчӱ кыкӱн—сылӱн отсагыҗас.

Гмелмыштис җеуна. Профессорыс ыштӱдыштис, тӱдмалис мыјла Иван сетчӱ локтӱма.

— Велӱдчы,—шуӱ,—велӱдчы, мед җинмыд вогҗас да југыд-лунсӱ адзылан.

Јешчӱ мыјкӱ, мыј-гурӱ висталис, ошкыштис Иванӱс, җӱти оз скӱрав. Сылы җымкод-жӱ, локтӱма-пӱ җиктыс том морт да сы-лыг наукасӱ раҗејтӱ, окоҗитӱ тӱдмавны.

— Воływлы,—шуӱ,—татчӱ частӱжык, виҗӱд, тӱдмав, кыти мыј, кыҗи вӱчӱгӱ, отсасны талы кутан. Ужтӱг, прӱстӱ олӱмӱн җинӱмтор оз шед. Сижӱ-жӱ-и наукатӱ тӱдмавны он вермы.

Indic Микајлӱ (стӱрӱж)-вылӱ. Иван горша кутис гӱгӱр виҗӱд-ны. Мед-воҗ җин-вылас угӱ зев-ыжыд труба, каменнеј (кирпи-чыс вӱчӱм) гурја-кодҗас-вылын, а труба-дорас пос. Поскыс рельс-јас-куҗа (кӱрттуј) вермӱ труба-гӱгӱрыс бергавны, иславны.

Пос-вылас студент пукалӱ, труба-пырыс шонди-вылӱ ви-җӱдӱ. Севҗа Иванлы мӱд труба петкӱдлисны, мӱд-ногсаӱсжык дај јешчӱ-на ыжыджыкӱс.

Уна-пөлөс труба сijö адзыліс. Емөг поснiдiкјас, ыргөн кок-вылө лөсөдлөмәс.

— Мijан трубајасным,—шүө сылы өтi студент,—абу-на гырыгөс, емөг таыг-на гырыгжыкөг.

дыр ветлөдліс Иван обсерваторijaөд, гөгөр вiдлаліс. Уна-тор ескө ез гөгөрво-da, сөмын быдтор төдмавны окота-вөснаыс некыңи ез вермы дугдыныс вiдлалөмгыс. Ез-i төдлы кыңи пө-раыс коли. Астроном Петров студентјаскөд ужавны помавны-нын кутіс дај шүө Иванлы:

— Гажыд көнкө тенад петө трубаас вiңөдлыны?

— Зев окота!..—кыввiңіс Иван.

— Но-da ладнө. Ме өни сҗеклөјассө лөгөда мед те шон-дiсө зоннас адзылан. Вiңөдлы кыңи сijö тыдалө трубаас щынө-дөм сҗеклө-пыр. Первој вај куш гиннад вiңөдлы щынөдөм сҗек-лө-пырыс.

Иван лөсөдчiс вiңөдны, богтiс сҗеклөсө кiас, сек-кості ас-троном Петровыд личкыштіс кiнас кущөмкө пружина-вылө да стеныс өшиңыс воггiс.

— Но, вiңөд,—шүө.

Иван куніс өтi гiнсө, мөд гин-дорас вајiс щынөдөм сҗеклө-торсө да адзіс гөд-пыыс гөрдөв гөгылькофөс.

— Нокө, өни сөгга вiңөдлы трубкаас, трубка-помса iчөтiк сҗеклө-пырыс. Ен пов, сетчө тащөм сҗеклөсө щөщ пуктөма, мед гiнтө оз јор.

Вiңөдліс Иван da быдсөн шемөс муні: шондiыс зев ыжыд, мiчаа тыдалө. Сы-вылын гөд чутјас, вөгкыдвывланыс.

дыр вiңөдiс Иван, дугдыныс некың оз вермы.

— Адзан,—шүө профессор,—гөд чутјассө?

— Адза.

— Öни вiңөдлы.

Астрономыд мыјкө вөчыштіс трубанад, кущөмкө вiнтјас бергөдышталіс. Иван вiңөдліс.

— Мыј адзан?

— Гөрд вiң (полоса) da зев ыжыд гөд чут.

— Тајө,—шүө,—ме өнтајја гөд чуттө ыждөдi. Öни јешщө ыждөдышта, мед буржыка адзан.

Профессор бара мыјкө вөчыштіс, Иван вiңөдліс da адзіс сөмын ноль пельөса квадраткофөс, квадрат-шөрас зев-ыжыд гөд тор.

Иван радысла нiнөм оз вермы вөчны. Пөрыс астрономлы Иван гөлөм-вылас воiс, лапкөдыштіс пельпомас дај шүө:

— Төлка те фетина, теыг прамеј морт вермас петны. Волю татчө војнас, ме теd төлыг-вылыг гөрајассө петкөдла.

Фивөысла Иван гинсө паккөдлс. Воқты сижө ез төдлы, мыј төлыг-вылын гөрајас емсг. Көсјис ескө јешщө сы-јылыг профессорлыг јувагны-да, ез лыгт.

Ставыс разөдчисны өбөдајтны, а Иван мунис рөфна-ордас, сем вөлі олө-да. Микајлө-дад служба-вывгыс аслас профессордыг локтөма-жө-нын.

— Но, мыј, — гојгөн јувалө Микајлө-дад, — кущөма кажитчис?

Иван вистагис кыз ставыс вөлі да јешщө содтис:

— Ме, зон, Микајлө-дад, гөгөрвоі кызі трубајассө вөчөма-бг. Мијан гиктын өтi салдат, војна-вылыг гортас петигөн вөлі гөргыс ваяөма бiнокль да петкөдлө. Кык гөд негырыгiнiк трубкајас. Трубкајасыс шөрөдыс көрт-кодөн јитөмаөс, јитөд-вылас—винт. Трубка-пiас јешщө-на кык поснiджык трубка сужөма. Винтнас најөс верман вештавны, өтарө винтсө гартан—трубкаыс пырө, мөдарө гартан—петө. Вешталөмнас бiнокльсө гингерти вiқөдны лөбөдөны. Муним ми өтчыд му (ыб)-вылө, адзам кодкө зев ылын гөрө. Нынөм прамеја оз төдчы, бытөкө муртса гаг лөгө. Getic мем салдатыд бiнокльсө дај шуө: на-пө да вiқөд та-пыр есijө чут-вылас, бергөдлы-пө винтсө өтарө-мөдарө, лөгөд, меd буржыка адзан. Вiқөда ме, бергөдла винтсө. Первојсө бытө ру-пыщкын ставыс, муртса вөлі адза: вөв, гөрбөреа дадө мунө. Бөртинас сөгга, гингерти лөгөди-да, зев бура кутис тыдавны, бытөкө зiк дiнын. Вөлөмкө гөрө Петыр-дад, кодкөд-тај ме татчө карад локтi. Тошсө адза-i, гинсө-i, гijөсјассө вөв-вывгыс-i. Адза—гөрсө пыркөдө, вөв-вылас равзө—вомсө паккөдлө. Мекөд ортчөн бытө i сулалөны... Бөстi бiнокльсө гин-дорыг да ставыс кытчөкө воши, — көнi-и Петыр-дадөј, другөн он адзы. Вiқөда, ылын бара кысөны кык гаг, вөв да морт.

Ферт-өд, сөгга Микајлө-дад поснiдик трубкајас-пыр да сещөма тыдалө, а сы-ыжда огроминајасад—трубајасад ферт-нын весиг јенежыс ставыс тыдалө. Профессорыд мем көсјыгис төлыг-вылыг гөрајас петкөдлыны. Первојсө ме сылы ег верит, сөгга бiноклыд дум-вылө угис-да, веритi. Бiнокад-өд ноль стеклөтор i ем дај сижө поснiдикөс, табак доз-моз сijөс почө зептад вөдiтны, а тан-өд, трубаад, стеклөјасыс тельега гөгыль-кодөг дај уна, ме думыг, сещөм стеклөсө трубаас течөма.

— Часлы-но, вiдчыглы, — герөктис Микајлө-дад, — воқө јешщө не тајө-тор-на адзылан. Университет-өд тани. Вот, зонмө,

мыј сїю наукаыд. Профессорјас нем-чөжыс велөдчөны, пөры-
гөг-нын, зорөс, а век быдсама наукајас төдмалөны да јөзөс ве-
лөдөны. да-өд, кызі-јешщө! Лун-і вој ужалөны. Сїю абу мутө
парјалөм-коф. Візму-вылад ужалігөн-өд мыј—мутө парјалыш-
тін. көјдыстө коыштін, сөгга сөмын від-
чыс турун да һан воөм, јуртө жүгөдны
оз ков. Сені, друг, немтө лоө јурвемтө
жүгөдны. Ме тан дыр-көф-нын ола да
ачым адза: мукөд-дырјі студентыд экза-
менсө сөтан-іныс шујкоф петас,—пөрт-
магө, гашкө экзаменсө сөтїг-кості кы-
мын пөс пөсавлөма, пывсаныс
бытө петө. Со-өд кущөм-жө-і јурвемтө пөслөдлөмыд—страда-
дырјі мед-жар лунас ужалөм-коф-жө.

Иванлы та-јылыс віставлыныд оз-нын јона вөлі ков—сылөн
јурас ставыс кутіс бергөдчыны, бытө-кө ачыс щөщ страдујтис,
сөщөма зіліс төдмавын быдтор.

Иванөс музөмысла онзіліс кутіс бөгтны. Ез вермы терпіт-
ны, өбөд-бөрас садјас і онмовсіс.

Мыј Иван төдліс төлыс-јылыс.

Садміс да рыт-нын. Быдсө повзис-коф. Обсерваторїјаө мун-
ны-пө тыдалө горні-нын. Шондіыс абу-на-жө вөлі летчөма.
Өдјөжык котөртис обсерваторїјаө, Мікајлө-фад-ордас.

— Ме,—јуалө,—ег-на гормы?

— Ен-на. Профессор егкө јуасө-жө-нын вөлі. Кажітчөмыд
те сылы. Вістагі ме сылы: сїјөс, міга, міјан сіктын козув лыф-
фыгөн і вөлі һімтөны, војјасө, міга, ез узлявлы прамеја, вој-
вој пукалө да јенеж-вылө вічөдө. Сөлөм-вылас сылы вісталө-
мөј воіс. Мед,—шуө,—щөкыджыка волыелас, сөщөмјассө-пө ме
рафөјта. Сөлөмсаһыс-пө зілө төдмавын быдсама-торсө, а өз
зырғы өдјөжык універсітет помавны да ыжыджык жалөванһеа
места короны...

Радыс Иванлы, пукалө, да бытөкө став јенколаыс сы-
вылө вічөдө.

Горні-да, басні-да, дыр-коф најө пукалісны. Студентјас
куталісны локтавын. Накөд щөщ Иван мөдөдчис профессор-дінө.
Ачыс радлө і полыштө һеуна. Со мыјөз сїјөс наукаыд воштис.

Студентјас ставыс вічөдлісны труба-пыр, кывзісны профес-
сорлыс велөдөмсө, гїжалісны аслыныс. Сөгга і бөр муніс-
ны. Очерөд воіс Иванлы.

— Но, вај виқодлы төлыг-вылас,— шуё сылы профессор.—
Југорыс сылөн гинтө оз јор, поёо виқодны щынөдтөм стеклөтөг.

Виқодліс Иван да бара шенчыны помдіс. Сещөм ыжыд тө-
лыгыс, гудыр, быдсөн повзан. Зік абу сещөм, кущөмөс куш
гиннас адзывліс.

— Мыј адзан—јуаліс профессор.

— Ыжыд-жө,— шуіс Иван,— а бокјасас кущөмкө герјас,
бытёо буса туж-вылын гуран-кофјас зер-бөрын. Полан і виқод-
ныс сы-вылө.

— Час, виқодлам матыгжык, кущөм сен гуранкофјас да
герјас емөг.

Профессор трубалыг кыткө бергөдыштіс да Иван со ку-
щөмөс адзыс. Со вөлөм кущөмөг гуранкофјасыс да герјасыс
(2-өд серпас).

— Оні мыј адзан?

— Гөрајас,—рада горөдіс Иван,—дај вужөрсө налыс!

— Молодеч,—шуіс профессор,—вернө вісталин. Тајө тө-
лыг-вывса гөрајасыд. Буржыка виқодлы вужөрјас-вылас. Адзан,
кущөм кузөг вужөрјасыс, на-серві поёо гөгөрвоны мыј-жуждаөг.

— Ыжыдөг-өмөј-нө гөрајасыс төлыг-вылас?—јуалө Иван.

— Зев жужыдөг,—кыввізіс профессор,—му-вылын-кофөг-
жө: емөг верст көкјамыс-өкмыс жужтаөг. Төлыгыд зік-жө мјан
му-коф. Вот виқодлы төлыг серпас-вылас, те сек адзан—сен гө-
рајасыс мјан му-вылын-кофөг-жө.

— Мыј-понда төлыгыс југыдсө сетө?—јуваліс Иван.

— Төлыгыс асгаыс југыдсө оз сет, сіјө мјан му-коф-жө
пемыд. Сөмын кор шонді-југөрыс швачкө сы-вылө, сіјө сек југ-
јалө. Југөрыс сыгаң бөр четчыштө,—југөрјас сетө. Сы-вөсна
мјанлы кажітчө бытёккө төлыгыд југөрјас сетө. Велөдчөм-јөз
југөрлыг бөр четчөмсө рочөн шуоны отраженьёон.

— Кыз-нө сіјө сіз?—јуваліс Иван.

— Сы-јылыг бөрынжык төлкујтам,—воёо вісталис профес-
сор,—оні вај, виқодлы гөгрөс гөрајас-вылас, бытёо кольча, а
шөрас гу, воронка-коф.

— Адза,—шуіс Иван,—тащөмјассө ме весіг і серпасјас-вы-
лыг-на ег адзывлы. Тыдалө, му-вылас сещөмыс абу, а төлыг-
вылас зев уна тыдалө.

— Емөг і му-вылын, сөмын абу зев уна, вісталис профес-
сор.—Тајө төлыг-вывса вулканјас. Кывлін-ен вулканјас-јывгыс?

— Кывлі. Мјан школаын сы-јылыг віставлісны. Мөд-ног
најө шусөны біөн лолалыг гөрајасөн. Гөра-јывгаыс му-пыщкө
пырө гу-коф, секкор-сурө качө бі, щын, ру, петө лава.

— Бур. Өні вѣд татчө.

Профессор вѣдѣс Иванөс стен-дінө, картајас, серпас-дінө да индѣс со, тащөм серпас-вылө: (3-өд серпас).

— Тајө бара төлыг-вывса гөра?—јувалис Иван.

— Абу, тајө му-вывса вулкан,—кыввѣдѣс профессор,—Итали-јаын ем кар Неаполь, сѣјө кар-дѣнас матын ем вулкан, шусө Везувѣјөн, сы-вылыг і вөчөма тајө серпассө,—вылыгань, воз-душней шар-вывсань снѣмитөма. Адқан, җик-жө төлыг-вывса гө-рајас-код.

— Пөштѣ җик өткодөг.

2-өд серпас.

— Төлыг-вылас вулканјасыс емөг-жө, дај ачыл адқан, зев уна. сѣрт, најө өні кусбмаөг-нын, сөмын коркө му-вывса вулканјас-моз-жө ыпјавлісны бѣдн.

— Сѣқкө, бѣ-нѣ, щын-нѣ наыг абу?

— Абу,—вѣсталис профессор.

Иванлөн унатор-јылыг-на вөлі гажыс петө јувансы профессорлыг: поңө оз төлыг-вылын өвны, емөз абу сені кушчөм-кө ловја-ловјас, ем абу ва, сынөд да с.в., сөмын сор-нын вөлі-да, ез-нын лыст профессортө маңитны, мөвпалис коркө мөдыг јувансы. Заводѣтѣс прөшщѣјтчыны. друг кылө букөстѣс паровоз. Иванлы өтѣ тор дум-вылас угѣ. Важөн-нын сы-јылыг вөлі зев окота төдны. Ез вермы терпѣтны, шыагѣс профессор-дінө.

— Мем-ескө зев окота өтѣтор-јылыг јуавны-да, поңө-кө,— заводѣтѣс сѣјө.

— Поңө, мѣј јылыг-нө?

— Көрттујјас-вылын (Сѣбырө ветлігөн) кор јувалан појезд мунөм лѣбө локтөм-јылыг, вѣсталөны:—сымда часын Ленин-градса лѣ Мөскуаса кад-гертѣ. Вокзал-вывса да кар-вывса часѣ-

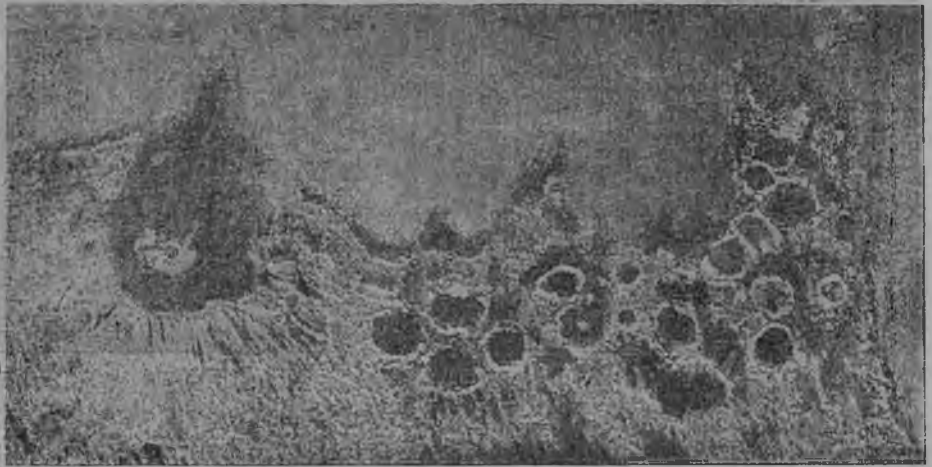
җасыс нөти оз лөбавны: Челябінскеҗын кадыс зонь кык часөн Ленинградса-герти воңын. Сіңі-і вөлі шуоны: „татчөс кад-герти-пө сымда часын, а Ленинградса час-герти-пө сымдаын“. Быдлаын-өмөҗ-нө аслыс-пөлөс кад?

-- Со мыҗ вөлөма. Но, лок татчө.

Профессор ваядөс Иванөс өтенө өшлөм картаҗас-динө да бѣҗасіс сіскө.

— Те төдан-нын, мѣҗан-ногөн шондид мунө (бергөдчө) асыввывсаң ытывывлө, луншөрын овлө мед-вылын, сулалө пөшти җурвылад, сөгга бөр летчө.

— Сің.

3-өд берпас.

— Луншөр пасјоны 12 часөн. Кың те мөвпалан, луншөрыс өтик пөраө овлө ставмупагтаыс алы оз?

— Ог төд.

— Но віңөд. Со карта. Картаҗасө унжыкысө рісуҗтөны таң: выліас—воҗвыв, улісаңыс—лунвыв, вөкыдбокгаңыс—асыввыв, шуҗгагаңыс—ытывывыв. Öні пасҗам кымынкө кар асыввывсаң ытывывлө. Шуам көт: Иркутск, Свердловск (Јекатерінбург), Казань, Мөскуа да Германіҗаса кар Берлін.

Профессор пасјіс карҗасө карта-вылас булавкаҗасөн.

— Кут сіктө вот таң, вөкыда Иркутск-вылың. Сіскыд мѣҗанлы шондид-пыффи лоө. Öні сен бытө луншөр—12 час. Но, а мукөд пасјөм карҗасад луншөр алы абу?..

— Абу.

— Öні наңөнікөн вешты сінтө вөкыдвывсаң шуҗгавылө.

— Өні луншөр Свердловскын, өні - Казаңын, вот-і Мөс- куаын.

— Сувт. Сіңкө өні Мөскуаын луншөр—12 час. А мукөд. карјасас, Иркутскын, Казаңын, мыј?

— Сен луншөрыс вөлі-нын.—Иркутскын важөн, Свердлов- скын ез-на зев важөн, а Казаңын қик-на өні.

— Иркутскын-кө, шуам, луншөрыс вөлі вит час-сајын, Свердлов- ловскын кујим-час-сајын, Казаңын часөн-жынјөн-сајын, өні сен унаө кадыс?

— Иркутскын вит час рыт; Свердловскын, кујим час лун; Казаңын луншөр-бөрын часөн-жынјөн.

— Ладнө, бур. А мукөд карјасас мыј, кытчө ез-на волы мијан шондіным, сігным?

— Сені көнкө асыв,—вигталіс Иван.

— Өні сө кық шуам, Смоленскын лоө луншөр час-мыгті, Берлінын—кујим час-мыгті. Унаө өні сен кадыс?—јуаліс про- фессор.

— Смоленскын—дасөті час, Берлінын—өкмыс час асыв. Өні ме гөгөрвоі. Кущөмкө местаын асыввылынжык Мөскуасаң час-лыдыс мунө воғө. Кымын местаыс асыввылын, ылынжык. сымын часыс воғын. Мөскуа-дорыг рытив-вылын-кө, часіјасыс колтчөны бөрө, бара-жө сымын јона бөрын, кымын сіјө ылынжык Мөскуасаң.

— Вернө. Тан. то, өшалөны гижөдјас, татчө пасјалөма кадсө өткымын карјасын кор Лөнінградын 12 час лун.

Лөнінград сөмын-на сулалө шонділаң паныд-да сен 12 ч. лун.

Архангельск, тан луншөрыс колі-нын да . 12 ч. 33 м. л.

Владімір нөшта-на асыввылынжык . 12 ч. 41 м. л.

Саратов лоө нөшта-на асыввылынжык-да, сен луншөрыс вөлі өті час војдөр, сы- вөсна өні 1 ч. 3 м. л.

Уральск кутас петкөзлыны 1 ч. 24 м. л.

Асхабадын тајө перанас лоө 1 ч. 42 м. л.

Чельабінскејын 2 ч. 4 м. л.

Тобельскын сіјө-жө каднас 2 ч. 32 м. л.

Омскын 2 ч. 52 м. л.

Семіпалатінскејын лоө 3 ч. 20 м. л.

Томскын 3 ч. 39 м. л.

Иркутскын 4 ч. 56 м. рыт.

Кјахтаын 5 ч. 6 м. р.

Чітаын	5 ч. 33 м. р.
Благовещенскын	6 ч. 29 м. р.
Хабаровскејын	6 ч. 59 м. р.
Амур-јувывса Ніколајевск-карын	7 ч. 22 м. р.
Петропавловскын Камчатка-вылын	8 ч. 34 м. р.

— Кушчөмкө кар-кө-нө лунвылынжык лыбө војвылынжык Мөскуагаң сені кадыс Мөскуаса кадкөд өткөд али оз ло?—ју-валіс Іван.

— Өткөд,—вігталіс профессор,—сөмын Мөскуа-герті-кө карјасыс лун-асыв-вылын да лун рытиввылынжыккөс да оз өті војвывгаң-лунвылө-муныс вічјас-вылын сулавны, секі кадыс оз ло Мөскуаын-коф. Өні мі горнітім, төдмалім мукөд карјасыс кадсө Мөскуаса кад-герті, сөмын тајө ставыс лөгалө-жө і мукөд кар-јаслы, сулалөны-кө Мөскуакөд өті војвывгаң-лунвылө-муныс віч-вылын—часлыдыс быдлаын өткөд, а һеуна-кө најө коста-лөны асыввывгаң рытиввылө—кадјасыс оз лоны өткөдөг.

Іван лантөмөн кывзіс, профессор јешщө содтіс:

— Өні міјан, Совет-Россијаын револютсија-бөрын бөстөма „зоннеј время“ (кад). Тајө вот мыј лоө: став муыс быттөкө јуксө 24 пельө. Быд јукөн кысгө војвывгаң лунвылө. Быд-пельлөн (зоналөн) аслас кад. Часі лөгөдгө зона-шөр кад-гертіыс. Шуам, зона-шөрас-кө 12 час, 12 час-жө і став зона-пагтагаыс. Ферт, збылысгө асыввывдорса зона-дорас лоө часөн-жынјөн, а рытиввывса зона-дорас—дасөті час да жын. Ферт, тајө өшыбка, сөмын абу ыжыд дај кадсө лыффыны кок-ніжык.

— Нөшта өті тор ме ег гөгөрво,—вігталіс Іван,—мі шон-ді-пыфди бөстім сіг да вешталім вескыдвывгаң шујгавылө—асыввывгаң рытиввылө, а бергалөсө-өд муыд дај нөшта ры-тиввывгаң асыввылө. Кыз-нө сіјө лоө?

— А-а... Сіз вөчім, медым буржыка гөгөрвоны. Міјан-өд быт-төкө сізі адзөны, быттөкө шонді ветлө му-гөгөр, а муыс су-лалө өтілаын. Таыс һекушчөм һелучкі оз вермы лоны, міјанлы-өд колө вөлі сөмын төдны, кызі, кушчөм-ногөн југдөны шонді-өн торја местајасыс.*Те, інө, вічөд: ме гөгөртөда сігсө тенад јур-гөгөр, вескыдвывгаң шујгавылө; со југыдыс первој угө ныр-вылад, сезса шујга чужөм бан-бокад, пельад, балабөжад. Өні ме кута кутны сігсө өті-местаын, а те бергөдчы сөмын шујгавывгаң вескыдвылө. Адзған, зік өткөд: первој југөрыс уг-лө ныр-вылад, сезса шујга чужөм бан-бокад, пель-вылад, ба-лабөжад.

Иван бара унатор-јылыг төдмаліс. Сегга муніс дадыс-ордө. Bodic узыны. Зев дыр ез вермы онмовгыны, мөвпаліс профессор-ордын кывлөм вылтор-јылыг.

Мөдлун-рытнас бара локтіс. Профессор samej өтнас. Иванөс примітіс радазза. Пырыг-пыр-жө заводітіс төрытја горнісө воэө нуөдны. Иван стенгыс адзіс часі. Часыс ачыссама: час-лыд петкөдлыг гжөдыс абу 12, кызі унжыкысө овлө, а 24. Öні часі-вылас вөлі 17-өд час.

— Тажө-нө кушөм часі, бара, кушөм кад-нын 17 часыс лоө?—јуваліс Иван.

— Коэув часі. Петкөдлө коэув-кад. Кывлін-ен те коркө коэув суткі-јывгыс?

— Ег, ег кывлы,—зев зіла вігталіс Иван.

— Вот мыј,—заводітіс профессор,—ем шонді суткі, сы-герті лыдфөны кадсө став јөзыс, нөшта ем јешщө коэув суткі, сіјө ковмывлө сөмын мјанлы, астрономјаслы. Шонді суткыд—мулы өтчыд ас-гөгөрыс бергөдчыны колан кад, кор сіјө бергөд-чөм-бөрас сувтас сізі-жө, кызі вөлі сулалө шонділаң банөн ко-ланлуннас. Коэув суткыд лоө, кор муыд өтчыд ас-гөгөрыс бер-гөдчас да лоө коланлунга коэув-везтын-жө. Шуам, кушөмкө-кө коэув өні мјан јур-везтын, секі кор тајө коэувыс лоө мјан јур-везтын-жө—колө коэув суткі.

— Абу-өмөј-нө зік өткод? Кыкнанысө-өд муыс өтчыд бер-гөдчө?—јуваліс Иван.

— Абу зік өткод,—шуө профессор.—Ачыд те, көнкө, тө-дан-нын: муыд мјан гөгыль-моз, ас-гөгөрыс бергалөм-кынзі, нө-шта кыщовтө шонді-гөгөр. Сы-вылө колө во. Мі тајө бергөд-чөмсө ог-жө адзө. Мјанлы кажітчө бытфөкө өтнас шондыс наэөнікөн ветлөдлө јенежөдыс. Луннас-кө ескө, војын-моз-жө, коэувјасыд тыдалөны, секі-ескө адқан: талун шонді өті коэув-дінын, аскі вешјыштас мөд-дінө, вежон-мызті којмөд-дінө да с. в. Во-быднад сіјө гөгөртас став јенежсө да бара лоө сіјө коэув-дінын, код-дінгаң мі сы-бөрга заводітім візөдны. Ферт, мөдыс вігтала, тајөс прөстөј мортыд он гөгөрво, сөмын астро-номјас кокыиа адзөны војшөркадын візөдігөн, шондіс војшөр-нас коэувјаслы зік паныда овлө-да.

— Мыј-нө, ескө, сегга сыыг?

— Со мыј,—воэө вігталіс профессор—шуам, бытфөкө шондыд да кушөмкө коэув кажітчөны зік өтлаын, а муыд на-вы-лө візөдө, шуам-көт, мјан карөн банөн. Суткі-бөрті муыд (мі-јан карыд) лоө бара паныда коланлунга коэувдылы. Сөмын шондыд оз-нын ло сіјө коэув-бердас,—вешјыштас неуна. Тө-

рытја-моз, карён шонділаң банён сувтны муыдлы нөшта колө бергөдчыштны. Гөгөрвоин ен?—жуалис профессор.

— Гөгөрвои-да, омөла,—кыввиіс Иван.

— Сіқкө вөчлам опыт (відлөг). То адқан, каргыс ыжыд пөнарсө. Мед сіјө козув пыџџи лөџ. Ме лөа шонді-пыџџи, а те—му. Сувт чужөмнад пөнарлаңыс, а ме сувта сіз, мед ачымөн верма тупкыны пөнарсө. Те өні сулалан пөнарыслы і мем паныд. Бергөдчы ас-гөгөрыд өти-пөв. Те өні бара пөнарлаң бана, а ме—шонді, вешјышті њеуна места-вылыс, сы-вөсна те өні мем абу-нын паныда, а њеуна накөсө сулалан. Мем-кө чужөмнад баннад көсјан сувтны, колө јешщө-на өти-пөв бергөдчыны-вешјыштны. Вот тақ. Сөгга мөдног вөчлам опытсө, мед буржыка гөгөрвоан. Те-өд ачыд төдан, мыј шондіыд оз бергав мугөгөрыс, а муыс шонді-гөгөр. Сувтам важ-ногыд. Сіз, те өні бара чужөмнад вічөдан ме-вылө да пөнар-вылас. Бергөдчы өти пөв да сіјө-жө каднас вешјышт њеуна бөкө—сөмын ен сіјө бөкас, кодарас ме өнтај муні, а мөдарө. Адқан. Сіз-жө лөџ: те өні пөнарыслы чужөмлаң-бана, а мөлаң њеуна накөсө сулалан. Ме-вөстөз теd јешщө-на колө ічөтыка бергөдчыштны.

— Өні ставсө гөгөрвои,—вісталіс Иван.—Сіқкө шонді суткі ыжыджык козув суткіыс?

— Вернө,—кыввиіс профессор. Козув суткі—нач өтчыд мулы бергөдчыны колан кад, а шонді суткі—өтчыд бергөдчыны колан кадыс да нөшта њеыжыд содтөд. Содтөдыс 4 минут ыжда-кымын (3 да $\frac{3}{4}$ минут)

— Час-лыдсө-нө кызі лыџџөны?—жуалис Иван.

— Козув суткі јүкөма 24 козув час-вылө. џерт, козув суткіыд-кө жењыджык шонді суткіыс, жењыджык-жө і өти часыс сылөн лөџ. Сіјөн-і козув кад петкөдлыс часыс возынжык, шонді-кад петкөдлыс часі-гертыс.

Њедыр-мыгөті профессор содтіс:

— Медым помавны та-јулыс, нөшта-на вісталышта: козув суткі пыр өтыжда, а шонді суткіыд абу—кор кузжык, коржењыджык, џерт, зев-жө ещанька торјалөны-а, оз прамеја-і төдчы. Сіјө сізі овлө му бергалөм-вөсна—муыд-өд мукөд-дырјыс бергалө өдјөжык, мукөд-дырјыс нақөнжык. Та-вөсна, шондіыс, кыз мјанлы кажітчө, ветлө (вөрө) кор өдјөнжык, кор нақөнжык. Вај сөгга њеуна шөјтчыштам, щаж јувыштам. Сы-бөрті бара позө сорнытыштны,—шуіс Иванлы профессор.

Щаж-јувөм-бөрын бара заводітісны сорнытны.

— Ыжыдө-нө мјан муным?—завөдітіс Иван.

— Му-гөгөрыд лөџ 37 да жын гурс верст,—вісталіс профессор.

— Му-пырыс-кө отар-бокгаһыс мөдәрәһыс мунан ҙик шөр-рөһыс, уна-ө лоө?

— Му-кыщлыг кузта верст-лыдсө-кө төдан, секи му-шөр-тас-кузтасө (ҙик му-шөртыс, рочөн шуоны диаметрөн) кокни корғны: колө сөмын му-кыщ-кузтасө жүкны 3 да өтү гизимөд ($\frac{1}{7}$)-вылө. Кужан он жүкныс?

— Омөла.

— Но-да сыыг һинөм. 37 да жын гурссө-кө жүкан $3\frac{1}{7}$ -вылө, сек лоө 12 гурс верст-гөгөр.

— Сиз-кө му-шөрөһыс 6000 верст?—жувалис Иван.

— Вернө.

— Төлыгыс-нө ескө ыжыдө?—жувалис Иван.

— Төлыглөн шөр-тас (диаметр) - кузаыс пошти, ноль-пөв ичөт мугыс.

— Ме кыскө лыддыли, төлыгыс-пө 50-пов ичөтжык мугыс.

— Тураснас ичөтжык, —кыввиҙис профессор,—төлыгыс местасө 50-пөв ещажык бөгтө му-сертыс; ме-дым му-код гар лөсөдны, колө 50 гар төлыг ыждажа-сөс өтлаавны.

— Ме мыла-кө ог гө-гөрво,—шуис Иван.

— Со либө виҙөд,—сод-тис профессор,—өтыс 5 пун-та (тувја) гира, а мөдыс пудја. Пудја гираыс 8-пөв ыжыджык 5 пунтагыс да-и чугуныс 8-пөв-жө унжык вөчигас сы-вылө мунис, местасө сынөдас (ферт, оз жожд-вылас) 8-пөв-жө унжык бөгтө,— а пазтасө-кө мерајтан шөр-тастыс (диаметр), сөмын 2-пөв либө 2 да жын-пөв ыжыджык 5 пунта-доргыс. Сизкө тенад һигаыс лыддымыд i менам висталөмө; вернө лоө. Вај нөшта виҙөдлы тајө серпассө (4-өд серпас).

— Муыс-өмөј төлыгсө жүгдөдө (жүгөрсө сетө)?

4-өд серпас.

— Ферт, жүрдөдө,—кыввиіс профессор,—нөшта јонжыканы тōлыг-дорыс. Тōлыг-ывван-кө виқодлан, муысөд-тōлыгзаыс нол-пөв ыжыджык кажітчө. Сōмын муылдөн жүгōрыс абу тōлыгыдлөн-код жежыд, а лōзов,-турунвиж рōма.

— Мыј-вōсна-нө?

— Му-сар-вылад-өд унжыкыс саріқ (море)-улын-да вөрјас, сҕепјас-улын. Саріқыд лōзов рōма, а вөрјасыд да сҕепјасыд—турун-виж рōмаөс.

— Вај нөшта мыјкө вiгтав тōлыг-јывгыд,—кевмыгөмөн-код шуө Иван.

— Но, кывзы,—заводітчіс профессор.—Тōлыгыд му-код-жө, сар. Тōлыгыд кујим-ногөн бергалө: 1) му-моз бергалө ас-гөгōрыс, гөгыл-ещөн,—өтчыд бергөдчөм-вылас сылы колө 30 лун-гөгōр; 2) бергөдчө му-гөгōр, кықи-тај шонди-гөгōр му бергөдчө, өтi бергөдчөм-вылас колө тōлыг-жө; 3) ас-гөгōрыс да му-гөгōр бергалөм-кынзi, өтвылыг мукөд, кыщлалө шонди-гөгōр. Мусаң тōлыгөз 384.420 кілометр (360.000 верст.) Зев ічөт костыстōлыгөзыд, муа-шонди-кост-сертi. Шондиөзыд мiжансаң 149 мiльон кілометр (140 мiльон верст.) Шондиыд пөперег-ногыс шөр-тастыс (диаметр) мугыд 109-ыг ыжыд. Отлаөдны-кө сiјс мугыд да вчны герпас-кодөс, најө со кықи кутасны торјавны мөда-мөдгыс (5-өд герпас).

— Ме мөвпавлі, мiса, мугыд да шондиыд өтыждаөс,—шы-асіс Иван.

— Абу,—шуіс профессор,—ылынлаыс, гінмыд тенө ылөд-лө. Мiжанлы-өд пыр кажітчөны матыса-торјасыс гырыгжыкөн, ылысајасыс—поснiөн. Шуам, те виқодан—ылын-код сулалө ыжыд керка, чунтө-кө гін-дорад вајан, сiјс ставнас керкатө сажөдас. Тақи-жө адқан тōлыг-вылө да шонди-вылө виқөдiгөн. Золә тōлыг мiжанлы матынжык-да, кажітчө бытөкө ыжыджык, зев ылыса да ыжыд шонди-дорыс.

— Мыј-вōсна-нө тōлыгыс оз өтi кадө чуж—кор рытын, кор асылын, кор војын; либө кор зөңөн гөгыл-кодөн чужө, либө кор жынја, чарла-код-да?—јувалис Иван.

— Отпырыгөн те вывтi уна-тор-јылыг јуалан,—шпынмуні профессор.—Заводітам тōлыг чужөмсаң. Тōлыглөн өтi кадө пырөмыс да петөмыс овлө со-мыј-вōсна (ме өтчыд та-јылыг вi-ставлі-нiн): тōлыгыс бергалө му-гөгōр, өтчыд бергөдчөм-вылас сылы колө 28 лун (тōлыг-гөгōр). Бергөдчө сiјс рытыввыван асыввылө.

— Кыз-нө сiз?—јувалө Иван.—Тōлыгыд-өд, шонди-моз, петө асыввылын, летчө рытыввылө?

— Сijö бара-жө прөста сiң мiжанлы кажiтчө,—шуыштiс профессор.—Те-өд ачyd-нын төдaн, мiжанлы кажiтчө jeneжыс бергалө му-гөгөр асыввыгaн рытыввылө, а збылыгсө ескө муыс бергалө ас-гөгөрыс. Jенежыскөд өтлаын бытө бергөдчө i төлыгыд, асыввыгaн рытыввылө. Сөмын төлыгыс аслас тужөд мөдарө бергөдчө да колтчө jeneжгыс. Тајөс кокны адзыны. То, вiзөд,—чуньнас профессор iндic төлыг-вылө,—адзан төлыг-бердас iрдалө козувыс? Сijö ыжыд-код, кокныа адзан мукөдсө-дорыг.

5-өд серпас

-- Adza,—шyö Иван.

— Онжык-кө дышөдчы-да тавој југдигас-кө асыввознас, четчан, сек адзан—төлыгыс да козувыс матынөг рытыввыелаң, вешјөмаөг сылаң jeneжыскөд. Сөмын јонжыка-кө кутан вiзөд-ны, адзан—төлыгыс да козувыс абу-нын өтылаынөг: төлыгыс бөрөжык колөма козувыс, асыввылаң сiнгөма. Аскi рытнас-кө вiзөдлан—төлыгыс јешщө-јонжыка торјалөма козув-дiнгыс, веш-јөма асыввылаң. Сзгга төлыг-доргыс тајө козувыс вожык кутас петны (чужны), 45 минутөн-кымын Тащөм бөрө колөмыс быдлун овлө. 27 да жын лун-мыгтi төлыгыс гөгөртас став. jeneжсө да бара сijö козув-бердас лөө.

— Луннас-нө төлыгыс овлө оз?—јуалө Иван.

— Серт, овлө,—кыввізіс профессор.— Выл төлыг чужігөн-öd сіјө регыдөн шонді-бөрсаыс-і пырө, зөбсө. Сіқкө сіјө тыдалө коркө петавлөма-нын јенежас луннас.

— Те виставлін, төлыгыд-пө ас-гөгөрыс бергөдчө (телега гөгыч-моз), оз суткіөн му-моз, а төлыгөн?—бара јуалис Иван.

— Төлыг-гөгөр-кымын,—висталис профессор,—стөчжыка-кө—28 лун-гөгөр. Сы-дыра-жө, мыјда сылы колө му-гөгөрыс өтчыд кыщовтны. Сы-вөсна сіјө век өті банөн-і віқөдө му-вылас. Мөдар боксө мі төлыгыдлыг ог адрө да, көнкө некор ог-і адрө.

— Кыз-нө сізі?—јувалө Иван.

— Вот тазі—висталө профессор.— Ме лоа му-пыфди, а те— төлыг-пыфди. Сувт мелаң чужөмнад. Öні кыщлав ме-гөгөр, сөмын сулав пыр мелаң чужөмөн. Öні со адрө: те гөгөртін ме-гөгөр, гөгөртигад ачыд щөц бергөдчин, чужөмнад ставлаңыс банөн вөлін. Төлыгыд тазі-жө.

— Сіқкө, төлыг-вылас лун і вој овлө?

— Овлө, сөмын луныслөн да војыслөн кузтаыс кык ве-жон. Таыг-кынзі, ескө, унатор-на позө төлыг-јывгыд вистав-ны-да, вај те віқөдышт труба-пыр төлыг-вылад, ме сек-кості гіжышта мыј-сурө.

Иван віқөдліс трубаас да бара важ-код төлыгыс адрө, кушөмөс-тај профессоркөд горниттөз віқөдіс. Кажитчө сөмын бытөкө төлыгыс сібдөма труба-понас, оз вещьы сы-діны. Се-щөм-жө гөрајас өйнвозас тыдалөны, кушөмөс адрөліс-ның.

— Төлыгыс зікөз сувтөма!—шуө Иван, гөгөрвотөмысла оз төд, мыјла төлыгыс бытөкө сувтөма. Профессорыс-тај-нө öні-на висталис сіјө-пө бергалө гөгыч-моз дај му-гөгөр. Нөшта оз лучкіа, а кујім воков воқө, өті—бөрө.

Вескыда-кө шуны, Иван төлк-вывгыс зікөз воші. Сіјө ачыс војјаснас адрөвліс төлыгыс петөм-пырөмсө, а öні сіјө сібдөма труба-бердас дај пом.

Профессор серөктіс.

— Тајө ез төлыгыс сувт,—шуө сіјө,—а трубаыс сы-бөрга щөщ мунс. Тани, со, труба-улас ем часілөн-код, ыжыд машина да сіјө бергөдлө трубасө, мед төлыгыс пыр трубаас вескалө (ты-далө), зөтчө сы-бөрга. Сувтөда-кө трубасө, сек регыд төлыгыс бокө пышјас, оз кут тыдавын. Віқөд трубаас, ме теd тајөс петкөдла.

Иван пондіс віқөдны трубаас, а профессор бергөдыштіс ку-шөмкө вент-да төлыгыс мунны кутіс труба-бокас, сегга пельө-торјыс сөмын колі, недыр-мыгті і зікөз бырі.

— Өні гөгөрвоин?—жувалис профессор,—вөлөмкө оз төлыгыс сулав, а трубаыс бергалө төлыг өdjö-жө.

— Гөгөрвои,—кыввиқис Иван,— тајө қик-жө кык, ортчөн муныс, телега-кодөг. Сек-тај кажитчыны кутас, бытбөкө мөд телегаыс пыр-жө бокас, өти местаын. Сөмын өти телегаыс-кө сувтас, мөдыс пырыгтөм-пыр-жө бокөдыс мунас, зев өdjö колас да сајалө өинвоғсыд.

— Вернө,—ескыштіс профессор,—тајө машинаыс сізі-і вөчөма, мед трубаыс бергөдчө јенеж-бөрғаыс. Вај сегга шөйтчыштам һеуна. Ветлы гортад да аски бара волы. Прөст кад-кө лышта, ме теd нөшта мыј-сурө төлыг-јывсыд вистышта.

Төлыс-јылыс сорні воғө нуөм.

Ҷон лун мөвпалис Орлов Иван профессор-ордын кывлөм-төдлөмтор-јылыс. Зев уна вылтор сіјө төдліс, ас өиннас адғыліс.

— да,—мөвпалис сіјө,—ставыс тајө мијан өин-воғын луныс-лунө овлө, ми олам, быдлун виғөдам, адғам да ог адғө.

Мөвпыштіс сіјө профессор сорніјас-јылыс да бара ез кут веритчыны:

— Төлыгыд му-код-жө сар, сөмын ічөтжык. Гарыд ылысан көт матысан пыр гөгрөс. Шондитө-кө богтам, сіјө пыр би гөгыл-код бергалө, а төлыгыд һекор абу өтыжда, кор тыр гөгыл-код, кор-і чарла-код.

Мөвпалис, мөвпалис,—жугөдіс јурсө Иван да һинөмтор езі вермы гөгөрвоны, сөмын-һин видчыгіс профессор-ордө мунап кад. Мыјөн рыт воис, пырыгтөм-пыр-жө мөдөдчис обсерваторі-јаө. Вөскрегеһна-да профессорыс өтнас вөлі, студентјасыд празніклунад оз велөдчыны.

— Но мыј, гортад мөвпалин ен менам висталөм-јылыс?— јувалө сылыс профессор.

— Јона,—шүө Иван,—сөмын, ме ог төд, либө оз мијан сор-һитөм-герті артмы либө ме ег ставсө гөгөрво...

— Мыј-нө сецөмыс, вај вистав,—ышөдіс профессор.

Иван висталис аслас мөвпјас-јылыс да сорһисө помалис тазі:

— Сіғнад-кө либө төлыгыд абу сар, сарыд көт і ыпыган пыр гөгрөс тыдалө.

— Молофеч,—ошкіс профессор,—өни ме адға, мыј-јылыс те думајтөмыд, абу вег олөмыд. Сен, піө, һекушөм өшыбка абу, дај і те ставсө ладнө гөгөрвоөмыд, сөмын еща-на төдан, сіјө-і мукөдторсө он верит. Төлыгыс-өд асғаһыс југөрсө оз гет, а тыдалө сылөн сөмын шондиөн југдөдөм-һыс. Сегга кодар бок-

саңыс төлыгыд жүрдөдөма, сижө Зокөн и; мијанлы пондас тыдавны. Ми аңывлам жүрдөдөм төлыг жынсө ставнас—сек тыр төлыг, либө төлыг боқыслыг жынсө-лы, пельөс-торсө-лы—сек төлыгыд либө гөгыльжын-коф либө чарла-коф.

— Мыјла-нө ми төлыгыдлыг жүрдөдөм боксө ог пыр өт-ыждаөс аңа?—јувалис Иван.

6-өд герпас.

шонділаң-баныс, лоө жүрдөдөма. Југыдыс і пемыдыс өтмында. Ен вунөд тајөс; тајө герпас-динас ми волам-на. Öнi вай сорнi-тыштам төлыг-јылыг, кыңи ми сижөс му-вывгаң куш гинмөн аңаам: кор, кыг да кушөмөс. Төлыгыд абу пыр өткоф, те ачид-нын гөгөрвоин. Кор сижө кажитчө гөгрөсөн, гөгыль-кофөн, овлө-і чарла-коф. Вежлагөмсө коминад шуоны: выль төлыю-пө чужө, тыр төлыг, төлыг-пыдөс.

Тыр төлыгыд војшөркадө вылын сулалө. Петө рытын, пырө асывнас. Некоп тыр төлыгөс он аңыв луншөрын. Мукөд-дырыс шондіыд летчыныс-на оз удит-а, төлыгыд петө-нын асыввыв боқсаң.

— Кор мијан вој,—воңө вiсталiс профессор,—секи шондi-ыд төлыстө, жүрдөдө, муөс луншөрын-моз-жө. Сы-вөсна кымөр-

— Татчө виңөд,—щөк-тис профессор,—војдөр ме ред рiсујта кыңи сулалөны шондiыд, муыд да төлыгыд. Ме петкөдла шондiлыг дорсө, сыгаң жүгөрыс усө төлыг-вылө-і, му-вылө-і, жүрдөдө налыг жынсө. Кык пельө—гөд-вылө да жежыд-вылө јукөм гөгылыс лоө му. Виңөд герпас-вылас (6-өд герпас).

Тајө көкјамыс поснi гөгыль-кофјаснас петкөдлө-ма кыңи овлө төлыг уна-пөлөс кадө. Төлыгыд, ферт, өти, сөмын сижө бергалiгас уналаын овлө. Му-вывгаң сижө көкјамыслаынжык буржыкасө тыдалө. Көкјамыслаө ме төлыгсө і рiсујтi. Виңөд, көф көн төлыгыд, сылөн пыр өтар-бокыс,

төм, міча сез вожјасө шонді-југөрыс төлыгсааныс зев јона швачкө му-вылө, поџө вегіг лыџыны гырысжык гижөда нигајас

Сегса бөр бергөдчылам төлыг вежлагөм-јывсыд сорніад. Тыр төлыг некор оз овлы шонділадор бокрын, а пыр сылы паныда, јенеж мөдар бокас. Асывнад шонді асыввылын, тыр төлыг рытиввылын. Луншөрын шонді вылын, мјан јур-выпын, а төлыг мјан-улын—му-сарыдлыг мөдар-боксө јүгдөдө, Америкаын олысјасөс,—налөн сек вожшөр. Рытнас шондіыд летчө рытиввылө, а төлыг сіјө каднас петө лыбө петөма-нын асыввылын. Вожшөрын, кыз ме висталі-нын, төлыг мјан јур-вылын, а шонді сіјө каднас јүгдөдө муыслыг мөдар-боксө, сулалө Америкаын олысјас јур-вылын, сек налөн луншөр.

Мукөд-дырјыс төлыгыд мөд-ногсөн овлө. Выл төлыг чужігөн (кор сіјө чарла-коџ) те сіјөс вожшөрын он адзы. Секі сіјө петө асылын, пырө рытын. Луннас тыдалө јенежын, шонді-динын, шондіыскөд-жө өтлаын мунө јенеж-кузаыс, оз матыссывны, оз ылыссыв шонді-дингыд. Со мыј нөшта төдвылад богт,—чарла-коџ төлыгыд пыр гөрбнас—мышкунас шонділаң, а сурјасыс мөдарлаң. Сурјаснас (чарла-понјаснас) шонділаң банөн төлыгыд некор оз овлы.

Первој четвєртнас төлыг мјанлы кажітчө гөгыл жынкөфөн, петө луннас, мед-вылын овлө јенежас б час рытын, бара-жө мышнас, гөрбнас шонділаң-банөн.

— Гөгөрвоін?

— Гөгөрвоі ескө-да,—шүө Иван,—сөмын мыјла төлыгыс пыр абу өткоџ?

— Терпітышт неуна,—шпыңмуні профессор,—і сы-јылыг вистала. Первој, воэвылас тащөм опыт вөчам.

Профессор біјасіс лампаө, богтіс жежыд пуыг-вөчөм саркөв-јылын.

— Öні богт сарсө көвјөдыс, — щөктіс профессор, — сувт чужөмнад лампалаңыс да кут сарсө сіз мед сіјө вөлі өінма лампаа костас.

Иван, профессор щөктөм-гертыыс вөчіс да со мыј лоі: (7-өд серпас).

— Мыј те адзан?

— Пемыд боксө сарыслыг,—висталіс Иван.

— Сіјө выл-төлыг пыџді лоө,—шүіс профессор.

— Јүгдөдөм бокыс лампалаңыс бана, да мем оз тыдав.

— Öні лампалаңыс мышнад бергөдчы да јуртө көпырт бокө, бісө ен сажөд саргыс, лампаыс мышкад лоө-да југөрыс мед сы-вылө угө.

Иван таҕи-и вөчис.

— Öнi мыҗ адҕан?

— Öнi адҕа жүрдөдөм боксө гарыслыҗ, җик-жө жүрдөдөм гөҗылкоч, тыр-төлыҗ бытө.

— Таҕө тыр төлыҗкоч лөө. Öнi,—воҕө висталис профессор,— сартө лөбөд лампаһаныс везкыдвылас, а ачыд сувт лампалаһныс чужөмнад.

Иван бара щөктөм-гертыс вөчис.

— Но мыҗ?

7-өд серпас.

жеҗыд вич сөмын колө. Адҕан?

— Адҕа,—шуө Иван гөгөрвоөмысла радлиҗ-тырҗи.

— Таҕ-жө i төлыҗыд овлө,—воҕө висталис профессор,— кор сiҗө муа-шондиа костас, кор саҗавлө мугар-саҗад, муыс овлө төлыҗа-шондиа костас. Сөмын ен вунөд—төлыҗ гарыдлөн жүрдөдөма пыр шондилаһ бана өтар бокыс.

— Öнi ми бөр бергөдчылам онтаҗҗа сорһад, 6-өд серпас-җывыд (виҕөд 22-өд ыстбок). Таҕө серпас-вылас ме пасҗыли төлытө, му-гөгөр бергалигас, көкҗамыслаыҗ. Гөҗылкочҗасыс петкөдлөны кыҗи төлыҗыс жүрдөдөма шондинас. Ми төдам-һын, шондiыд пыр жүрдөдө төлыҗ гарыдлыҗ җынсө, сы-вөсна i ми огө адҕө ставнас жүрдөдөм боксө, ущербитигас һөти ог адҕө. Төлыҗыд-өд уналаын овлө. Öвиласаһ сiҗө җонҗыка миҗанлаһ жүрдөдөм-бана, а мөдлагаһ-һын миҗанлаһ виҕөдө пемыд бокнас.

То виҕөд быд-боксаһ маһ-вылас да боҗт төд-вылад, мыҗ адҕылан. Иван бура серпас-вылас виҕөдис, сөгга жуалис:

— Öнi,—шуө Иван,— ме адҕа сар-бокыслыҗ өтик җынсө жүҗыдөс, мөд-җынсө пемыдөс.

— Нынөм сiҗө тед оз петкөдлы?

— Төлыҗ четвөрт-вылө ескө муныштө-да.

— Вернө,— шуө профессор,— а те-кө җешщө һеуна вешҗыштан везкыдвывлаһыд, гарсө важ местаас ку-төмөн, сек пемыд-иныс унҗык лөө жүрдөдөм-дорҗыс, чарлакоч

— Кыр-нө муыс оз сажод төлыгсө, мугарыс-кө төлыга шондіа костас?

— Молодеч,—бара ошкыштіс профессор,—те төлка велөд-чыс. Вуні ез-нын гарјаснад вөчөм опытыд, те-тај јешщө лам-палаңыс мышнад сулалін да тед вөлі көлө журтө бокө ко-пыртны, мед вужөрыс сыгаң ез тупкы гарсө?

— Ез-на вун, тө-да,—кыввізіс Иван.

— Те копыртін журтө,—вожө висталіс профессор,—да југөрыс лампасаңыс тенад јур-бокөд уеі гар-вылас. Сізі-жө-і тани, төлыгыс кыщлалө му-гөгөрыс оз зік вегкыда.

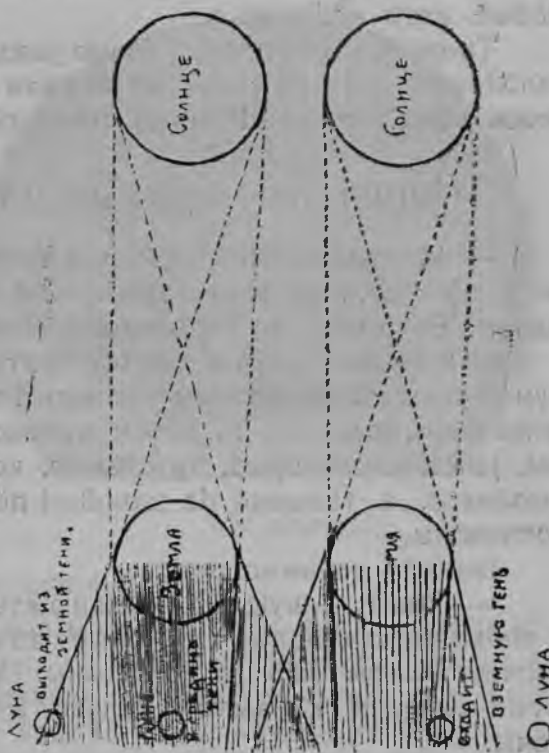
Тажө—өбі-кө. Мөд-кө, муа төлыга костыд ыжыдкод, а ылыса тор-јыд шондісө сажөдө омөльжыка. Шуам, те-кө ыжыд керка,-дінын сулалан, керкаыд теыг зікөз тупјас шондітө, а сіјө-жө керка-кө те-діңгаңверст-сајын, нөбі-нын тенад сінмыс оз сажөд шондітө. Овльвлө, ферт. муыс тупјылө тө-лыгсө шондігыс. Му-көд-дырјыс муыд зік

паныд сулалө шондіысла, а төлыгыс сіз-жө сувтө му мөдар боксаңыс. Сек вужөрыс муыслөн зікөз тупјывлө төлыгсө. Тајө серпас-вылас-кө віжөдлан сек гөгөрвоанжык. (8-өд серпас).

— Тазсө унаыс овлө?—јуалис Иван.

— Шоча ескө-да,—висталіс профессор,—сөмын міча сіјө овлө. Кор вужөрыс муыслөн тупјас төлыгсө, сіјө сек, бытө-кө кусө. Тајө шугө төлыг бердлөмөн (лунное затмение). Вөчлам тајө опыт-вылын. Лампа лоө шонді-пыфди, ме боста тајө ыжыд гарсө—лоө му-пыфди, а ічөтік гарыс—төлыг. Ме бергөдла „тө-лыгсө“ „му-гөгөр“ ог зік шондіа-муа-вегті.

Адған? Төлыгыс мунө му-бөрга, но вужөрнас оз тупјыс.

8-өд серпас.

Тöлыгыс да муыс век бергöдчöны, вөрö-жö-и вужöрыс му-гамыс тöлыг-вылас, мијанлы сiјö кажитчö бытöккö гöд кыщ (гöгыль-код) кая тöлыг-вылас, сөгга җикöз тупјö сiјöс, һедыр-мыгтi тöлыгыс чарла-код петас, сөгга һөжјөнiк вужöрыс став-нас муно тöлыг-вывгыс.

Мијанлы таз сöмын кажитчö. Оз муыслөн вужöрыс кая тöлыг-вылас, а тöлыгыс прöјфитö вужөр-пырыс, пырö öтар-по-мöдыс, петö мöдарöдыс.

Та-вылын ме помала тöлыг-жывгыд горнитö. Воэö-кө кутан велöдчыны, унжык сы-жылыг верман һигајасыг тöдмавны. Аски сөгга волы, ме шонди-жылыг текöд горнитышта.

Горнi jeneж-жылыг да шонди-жылыг.

— Ме теd шондитö труба-пыр леткöдлi-нын,—тази панис гор-ни профессор, Иван воом-бöрын,—öни ми шондисö буржыка тöд-малам. Воэвылас ме горнитышта jeneж-жылыг.

Важөн, да i öни-на һемтор-тöдтöм, велöдчытöм јöз пемыд-лун-вöснаныс, мөвпалöны—jeneжыд-пö мијан јур-вывса лөзов-рöма свод, кодöс-тај ми адҗам луннас. Мукöдыс бара мөвпалö-ны, jeneжыс-пö чорыд, хрустальыг, козувјасыс-пö сы-бердö лас-кысöмаöс, а тöлыгыд да шондиыд-пö сы-вывтi, кык сар-моз, гөглясöны.

Иванлөн серамыс петис:

— Җик сiз,—шуис сiјö,—мијан сиктын унаöн-на таз мөвпалöны, а ме-кө вiстала налы, труба-пыр адҗылöм-жылыг смеквылö леп-тасны. Нинöм најö оз гөгөрвоны. Мукöдыс öни-на веритöны, муыд-пö кујим кит-вылын сулалö, а китјасыс-пö ваын плавај-тöны.

— Но, вот,—воэö вiсталис профессор,—мијан јурвывса лө-зов рöма сводјыс-i ем сынöдыд. Сынöдыс бытö кыз пластөн гөгөртöма му-гартö. Сынöдөн ми лолалам, сы-пыщтi ветлöдлöны кымөрјас, лебалöны аеропланјас да лебачјас.

Кызтаыс мугар-гөгөрсө сынöдлөн, велöдчöм јöз лыдфöм-сертi, 210 километр-гөгөр. Адҗан мыжылаöз сынöдыд. Бостны-кө ва да һеуна пуктыштны сетчö сiңка, стöканын лөзыс омöлыка кутас тöдчыны, а лпакыд дора бльдјын лiбö төрелкаын һөтi оз кут тöдчыны, кiстны-кө сiјö васö ворјö—ставыс лөзöдас. Швей-тсарiјаын (рытыввылын һеыжыд государство) емöс уна jeneж-рöма ваа тыјас да јујас. Сег бостöм васö-кө кiстны стöканö, ва ва-i ем—сöстöм, чöскыд дај југыд, а тыас сiјö кельыд лөз-рöма, мiча jeneжкод.

Сынöдыд, kodön мi лолалам, сещöм-жö. Керка-пыщкад мi сiјöс огö адзö, сöмын төла-кö сынöдыд төдчö-нын. Ывлавылын, ылыг почö сiјöс адзыны. Вөр лыбö, гөра ылынöс-кö мiјансаң, кажiтчöны бытöккö лөз-шын-пiынöг. Мувылад мi ывласö адзам мед уна 13 километр, а вывлаң, jeneжö вiзöдiгөн. мi адзам сынöд-сö 210 километр-куза,—сы-вöсна-i сiјö мiјанлы лөзовөн кажiтчö.

Сы-кынзi-на сынöдыд, ва-ещöн, југјалö шондi југыд-пондаыс, сы-вöсна, бытöккö лөзов занавесөн тупjö мiјан сiнјасыг козувјассö. Мыјөн толькö шондiыд зөбгас, лөзов рöма куполад вошö, сынöдыд оз-нын југјав, лө пемыд, сы-пыр мi адзам лыдтöм козувјаслыг бiјассö. Бытöккö шондiыд пырiгас пöртчöдö му-вылыг мiча лөз-вевтсö да мi кутам адзыны jeneжгыд быдтор, мыј ез леэлы адзыны шондi југöрыд.

9-öд серпас.

Кыкго километр-сајас, вылиас сынöдыд абу-нын, сен нiнöм абу, а нiнöм абутö шондiыд дөрт оз вермы југдöдныд. Тыртöм, нiнöм абу-иныс шугö **планета-кост местаөн** (междупланетное пространство). Сынöдтöм-иныс леэ ас-пырыс мунны шондi југöрлы, но ачыс сынöд-моз оз вермы југјавны. Сы-вöсна сiјö мiјанлы кажiтчö сöдөн, пемыдөн да сы-пемыд-пыщкыг мi адзам југыд козувјассö. Мукöд-дырјыс кöт-i најö зiк öтлаын овлöны, но мöда-мöдгыс југјалöмнас торјалöны.

Россијаад лунвылын i војвылын војјаснас, jeneжтö мi со кущöмöс адзам. Козувјасыс jeneжас овлöны торјаөг мöда-мöд-дiнгыс, овлöны i чукöраөг. Козув чукöрјасыс быдгамаыс овлöны, öтi чукөр ем көш мöдаа, ставыс сiјöс төдöны, шугö „Јурвыв-козувөн“ (Большая медведица). Час ме тед петкöдла ноль серпас jeneж-вывгыс, најöс вöчöма төлын i гожöмын, быд козув чукөр гiжöма кызi сiјö шугö.

Тајö серпас-вылас төвга jeneж, војвыв Россијаын, вöчöма јанвар төлыгын 9 час рытын (9-öд серпас).

Мөдүн со төвга јенеж лунвыв-бокын, јанвар төлыгын, 9 час рытын, Роггјаын-жө.

Со серпас јенежлөн војвыв Роггјаын гожөмын, јул төлыгын, 9 час рытын.

То бара серпас, петкөдлө гожга јенежсө лунвыв Роггја-вылыс јул төлыгын 9 час, рытын-жө. (Профессор Иванлы петкөдліс уна-пөлөс серпасјас).

Өні ме жеңыдїка вістала, козувјас-јывгыд мі горнітам тор-јөн воңынжык, өні заводітам шонді-јылыс.

Кущөмі шондіыс—те ачыл төдан, адзылін щынөдөм стек-лө-пырыд да труба-пырыд вічөдігөн. Ыждасө сылыс ме вістав-лі-нын дај серпас петкөдлі (вічөд 5-өд серпас). Адзан мыјыж-да шондіыд, а муыд сы-дінын ічөтік чуткоғ. Шондіыд 1 мил-љон да 300 сурс-пөв ыжыд муыд,—тајө ыжда (објом)-герті, а вомлөс-шөр-тас-гертіыд—109-ыс. Кақтыштлы гирајас-јывгыд.

— Мыјла-нө ескө шондіыд сецөм ічөтік тыдалө,—јуваліс Иван,—шонді-гөгылыд-өд төлыс-гөгыл-коғ-жө бытөд?

— Те-тај вунөдөмыд-нын, менсым віставлөмөс,—шуө про-фессор,—шондіыд міжангаң вывті ылын. Төлысыд 70-пөв ічөт муыд, сөмын мусаңыд сіјө 384 сурс кілометр-сајын-і ем, а шонді-ыд-өд, көт-і 1 миллион да 300 сурс-пөв ыжыджык муыд, 149 мил-љон кілометр-сајын, јона ылын төлыс-дөргыд.

Медым буржыка гөгөрвоан мыјылнаын шондіыд, ме тед со кызі вістала (ферт, ескө сіз некор оз вермы лоны-да). Шуам, јөзыс лөбөдісны сецөм лебалан машина, сіјө часнас лебчө 600 верст. Мөскуасаң-кө Ленинградөң сіјө јероплан-вылас ча-сөн воан (Мөскуаа-Лөңінграда-костыс 604 верст).

Ташөм јеропланнас-кө мі сувтлытөг лебчам төлыс-вы-лө,—сен лоам 600 час-мыгті, суткі лыдөн-кө—25 суткі-бөрті.

Тајө јеропланнас-кө-жө мі лебчам сувтлытөг шонді-вылө (сетчөң 149 миллион кілометр), да оз-кө сот сіјө міжанөс, ча-сын 600 верстөн мунігөн, мі сетчө воам 223.334 час-мыгті, во-лыдөн-кө—27 во, 2 суткі да 6 час-мыгті.

Шонді-вылад-кө мі, шуам мөдөдчім көрттуј-куза курјерскеј лојездөн, сек быд часын 95 кілометртө мунігөн, ковміс 149 миллион кілометртө мунны 175 воән.

Төлысыд матын му-дінад. Сіјөс төлысыс, ачыс-жө пет-көдлө. Кор төлысыд сувтлө шондіа-муа-костө да оз лең му-вылас шондіыслыс југөрјассө. Но, ме-тај віставлі-нын, төлысыд

9 час шөр-тастыс вомлөс-ногыс 4-пөв ічөтжык мугыд да сы-вөсна
вужөрнас оз вермы тупжыны став мутө. Та-понда овлө сізі: өтї-
лаын муыд пемыд, а мукөдлатыс шондітө нөтї абу сажөдөма.
Төлыгсаң му-вылө угө вужөрыс (кор сіјө шондісө сажөдө), ве-
лөдчөм јөз төдмалөм-сертї, 75 кілометр-пагта, а пемдөдөм-іныс-
лөн кыщ-кузтаыс 210 кілометр. Вужөрыс мунө му-кузтаыд паг-
кыд-вічөн, асыввыгсаң војвылө.

Ставыс тајө, другө, астрономјаслөн лыддөма-төдмалөма
зев бура. Муыдлыг, төлыгыдлыг да шөндїлыг мунөм-бергалөм-
сө бура төдөмөн најө вермөны кымыкө во-војдөр вігтавы
мыј лөб, кор төлыгыд-лі, шондіыд-лі бердласны да мукөдтор.

Шонді бердлөм-јывгыд төдмалөмаөс,—быд 18 воын сещөм
бердлөмыс овлө 41. Сөмын мі. ферт, ог став бердлөмсө адзы-
лө, төлыгыд ічөт-да сылөн вужөрыс тупјө сөмын кытї-кө му
сарыдлыг. Щөкыда овлө, шуам, Ленинградын зїкөз шондіыс
бердөма, а Африкаын весіг дум некодлы сы-јылыг оз услы. Мі-
жан сіз-жө овлө—көнкө шондісө оз адзыны, а мі сіјөс ставміч-
нас адзам.

Кытчө вужөрыс угө сен зїк вој-коф пемыд, кызі му мөдәр-
бокас. Зїкөз шонді бердлігәд, тыдалөны козувјасыс јенежас,
петалөны војга лебачјас да бобулјас, бердөмсө вој-пыддї-і
чајтөны.

Төлыг-сајө бердөм шонді-гөгөрыс төдчывлө кельдінік ју-
гөрјас, шугөны шонді-кыщөн (солнечная корона.)

Шондіыс оз пыр зїкөз бердлы, мукөд-дырјыс сіјө төлыг-
жын-коф. Мукөд-дырјыс бердлігас кажїтчө бі кольча-коф. Вічөд
серпассө. (10-өд серпас).

Тајө шугө кольча-коф бердлөмөн.

— Мыј-вөсна-нө,—јуалө Иван,—төлыгыс кор тупјө зїкөз
шондісө, кор колө дор-гөгөрыс біја кольча-кофөс?

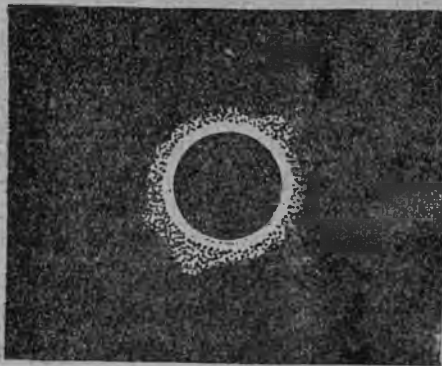
— Вот мыјла,—вісталө профессор,—төлыга-муа-костыс
абу пыр өткоф: кор төлыгыд ылынжык мугаыд, кор матын-
жык. Кор төлыгыд матынжык. сек сіјө ыжыджык кажїтчө,
шондітө зөңнас мугыд тупјас, кор ылынжык. сек сіјө ічөтжык
кажїтчө, ставнас шондітө оз вермы тупжыны да дор-гөгөрыс
біа кольчаыд-і кутас тыдавны. Кор шондіыд зїкөз оз бердлы,
секі вој-кофөзыд оз пемдыв, луныд сөмын руд лолө, бытө лок-
повофда-дырјї шондісө кымөрјас вевтөмаөс. Гөгөрвоан?

— Гөгөрвоа-ескө-да,—кыввізїс Иван,—мем вөлі окота төдны,
кущөм сіјө ачыс шондіыс, мыј ем сы-вылын? Төлыг-вылын гө-
рајас, а шонді-вылын-нө мыј?

— Часлы, іта-жылыг пондам горнитны,—шуё профессор,—
өні те төдан-нын кущом ылын шондиыд да мыжыжда сижө.

Төдан-жө-нын, зев ічөтік гөгыльаң локтө му-вылө зев
ыжыд жар, быдсөн гожомын кос повофда-дырји, кор jeneжас
абу өти кыморттор да нинөмтор шондигө оз сажөд, сижө сотө да
когтө биөн-моз. Африкаса Сахара-пустынаын шондиыс кельдөз
лыасө сотө,—кольк-кө пуктан лыа-пыщкас—пусас.

— дај ачыл көнкө төдан, көрт-вевта керка-вывти жар лу-
нө көмтөг ветлыны он вермы, коктө сотө, сецөмөз шондиыс
жаритөма.

10-өд герпас.

мын муад ставыс чорыд-нын-а, шуам көрт, езыг да мукөдтор,
а шонди-вылад жарысла ставыс сылөма—кизорө, либө руө пөрө-
ма. Жарыс да жугыдыс сыгаң паскалө став jeneж-пагтаыс: мијанлы,
муад, жарыс да жугыдыс ічөтика локтө. Жарыс-кө да жугыдыс
шуам му-вылад вөлі 3-мында унжык локтө секи-езкө, муыд
козміс, потлагіс да пөрі пустынаө. Мөдарө-кө бара шоныдыс
ставыс-жө му-вылас шондигаң. Шондиыдкө кусө—муыд зев ре-
гыдөн пөрө жыө, жызас щөц і став ваыс му-вылын і сынөдын
кынмас да жыөн угө му-вылө.

Өні сөгга ачыл мөвпышт, кущом колана шондиыд муыд-
лы. Став олөмыс му-вылас шонди југөрјас-сајын. Со кущом
выныс сылөн, дај тајө абу-на ставыс, шонди-гөгөрыд-өд мијан
му-кынзи уна плањета (мујас)-на бергалөны. Ставыс најө шон-
дитөг овныс оз вермыны. Шонди бергалөм-мунөм-јывгыд ме тед
өтчыл виставлі-нын, ен-на, көнкө, вунөд?

— Ег,—шуіс Иван.

— Но, өні сөгга мун, шөјтчы,—шуіс профессор.—Аски ме
тед вистала мукөд плањетајас-жылыг.

Кущом-нө либө жар ем
шонди-вылас, сылнагаң вер-
мө сецөма шонтыны. Мед
буржыка гөгөрвоан жарсө,
ме тед со мыј вистала: му-га-
рыд-кө вөлі чіг көртыг да
усі-кө шонди-вылас, өти здукөн
ескө сылі да пөрі руө кызи-тај
доналөм плыта-вылө угөм лым
чір сылө.

Шондиыд—доналөм сылөм
кизор (масса), гөгөрыс дон-
лөм ру. Шондиыд сецөм тор-
јасыг-жө кущөмыг-і муыд, сө-

Горни планетајас-јылые.

— Шонди-гөгөрыд муыд оз куш өтнас кышлав,—заводитис виставны Иван воём-бөрын профессор.—Сы-гөгөр нөшта-на му-коф сизим сар бергалөны, ыжданас најө абу өткофөс. Најө, төлыг да му-ещөн, асгыныс југөрсө оз сетны, көт-і југыдөс, најө тыдалөны бара-жө төлыг-мозыд шондиган сетөм југөрөн. Ставныс, сизимнан сарыс төлыг-дорыс ылышжыкөс муганыд. Сі-јө-і кажитчөны ічөтк қозувјасөн јенежас.

Мед-кокнја на-пиг адран куш сіннад Веңераөс. Јөзыд сјјөс шуөны «Рытја қозувөн». Сіјө мукөд-гертыс мед-јона қирдалө да мед-воз тыдовтчө шонди летчөм-бөрын. Југыдыс сылөн зев лөгыд сінмыдлы, оз тірав, пыр өткоф.

— Ме төда сјјөс, адрывлі, — радысла шыагіс Иван,—пыр мед-воз ломзө.

— Мукөд-дырјыс сјјө чужө асывнас, төкөтө вожык шонди петтөз, сек Веңератө шуөны-нын «Асја қозувөн». Труба пыр мјјанлы сјјө тыдалө,—вигталіс профессор,—лыбө ічөтк гөгыл-кофөн, лыбө чарла-кофөн.

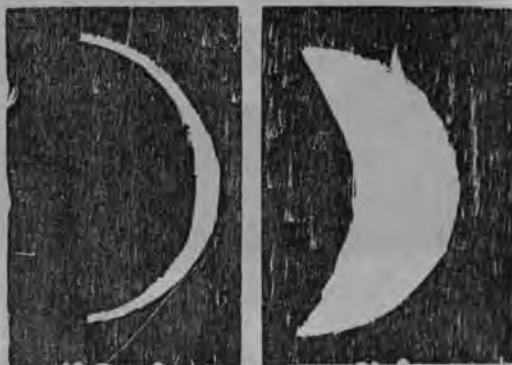
Веңера, төлыг-моз-жө, вежласө. Куш сіннад тајөс дерт он адрыв, а трубаад со кушөм тыдалө: (11 серп.),

Сесеа ем бара жө шонди-гөгөр кышлалыг планета Марс. Сіјө мјјанлы кажитчө гөрдөв југыд-коф қозувөн.

Мед-ыжыд планетаыс, шонди-гөгөр бергалысјас-пиг—Јупітер. Куш сіннад визөдігөн сјјө југыд қозув-коф,-жө.

Мед тешкоф планетајас-пјас—Сатурн. Тајө ічөтк қозувыс јона ыждөдыг труба-пыр тыдалө вот ташөм југјалыс, визөс сар. Сы-гөгөр өдјө бергалө пагкыд југјалан асык-коф: (12 серпас).

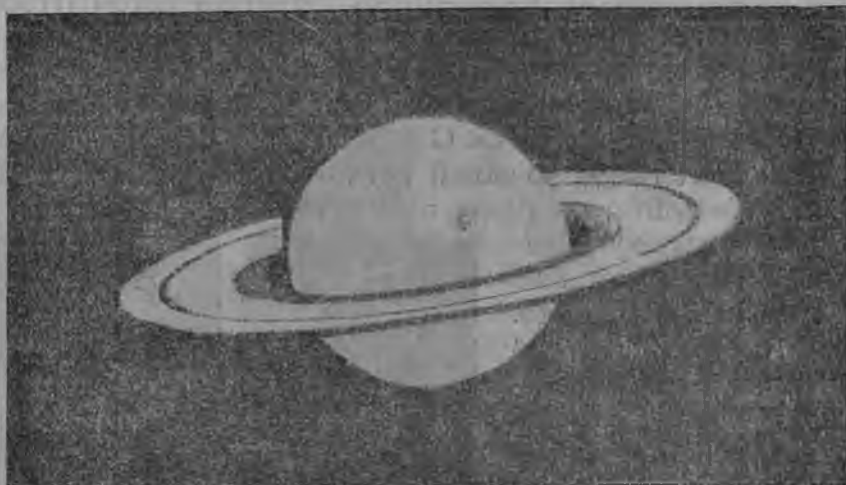
Тајө планетајасыс-кынзі да мјјан му-кынзі ем нөшта кујим планета,—Уран, Нептун да Меркуріј. Став планета-пигыс Меркуріј мед ічөт да мед матын шонди-дінын сјқ-кө 8 планета кышлалөны шонди-гөгөр. Ыжда-гертыс, ортчөн-кө сывтөдны најө торјалөны мөда-мөдөгыныс тајө серпас-вылас-моз: (13-өд серпас).

11-өд серпас

Шонди-гөгөрыс-жө најө сулалёны да бергалёны тани рi-
сујтөм-ногөн: (14-өд герпас).

Став планетаыс бергөдчёны өтарө, му-моз, герпас-вылас
петкөдлөма посныдик стрелкајасөн. Вескыда-кө шуны став пла-
нетаыс, накөд щөщ i муыд лебзёны вескыдывывгаң шујгавы-
лө, војывывгаң—асыввылө.

12-өд герпас.

Өнi өтi-сајын вiстала, кущөм планета ыпынө шондiсаңыс:

Меркуриј— 57 мильон километр-сајын.

Венера— 108 мильон километр-сајын.

Муыд да Тöлыгыд— 149 мильон километр-сајын.

Јупитер—шондiсаңыд 777 мильон километр-сајын.

Сатурнөз—шондiсаң 1 мильард да 425 мильон километр.

Уранөз—шондiсаң 2 мильард да 870 мильон километр.

Нептунөз— 5 мильард да 440 мильон километр.

Ставгыстајө планетајасгыс, му да төлыг щөщ, лөбны өтi
шондi-гемија; ставыс најө кыщлалёны шондi-гөгөр, бостёны сы-
лыг шоныд да југыд.

— Мукөд козувјасыс-нө кызи артмөмаөг да өлөкы?—јува-
лис Иван.

— Ме со өнi төда шондi-јылыг да көкјамыс планетајас-
јылыг, а козувјасыд-өд лыдтөм-щөттөм, мича сез вөјө најө ыжыд
козув-котырын мында-жө.

— Мукөд козувјас-јывгыс,—вігталіс профессор,—ме теd со-мыј вігтала. Ставыс најө мјансаң зев ылынөс, мукөд ко-зувгаңыс вегіг југөрыс му-вылөзүд уна во локтө. Југөрыд мунө 1 секундадн 300 сурс-ккм. Сің-кө шондигаңыд југыдыс локтө муөзүс 8 мінутөн-кымын, а сетзөз-өд мугаңыд 149 мільон-ккм. Öнi сегга ачүд артышт—ылынөсө козувјасыд куш југөрыслы-кө мунныс колөны војас, емөг козувјас југөрыс на-лөн мувылөзүд воө 3 во, емөг—воө 10, 20, 100 во, мукөдгыс сурс војасөн лок-тө. Адзан кущөм ылынөс мјансаң најө.

— Ылынөс-і вөлөмаөс, —шуө Иван.—А вот, мыј сіјө лоө, те шуан: југыдыс мунө секундын кујімго сурс кілометр?

— Те көнкө, дерт, адзүв-лин ылысаң ружјөыс лысөм.

— Адзүвлі,—шуө Иван.

— Візөдігад һемтор ен гөгөрвопы?—јуаліс про-фессор.

— Первој шыныс да быс тыдавлө сегга вөлыг-і лыјөм шысө кылан.

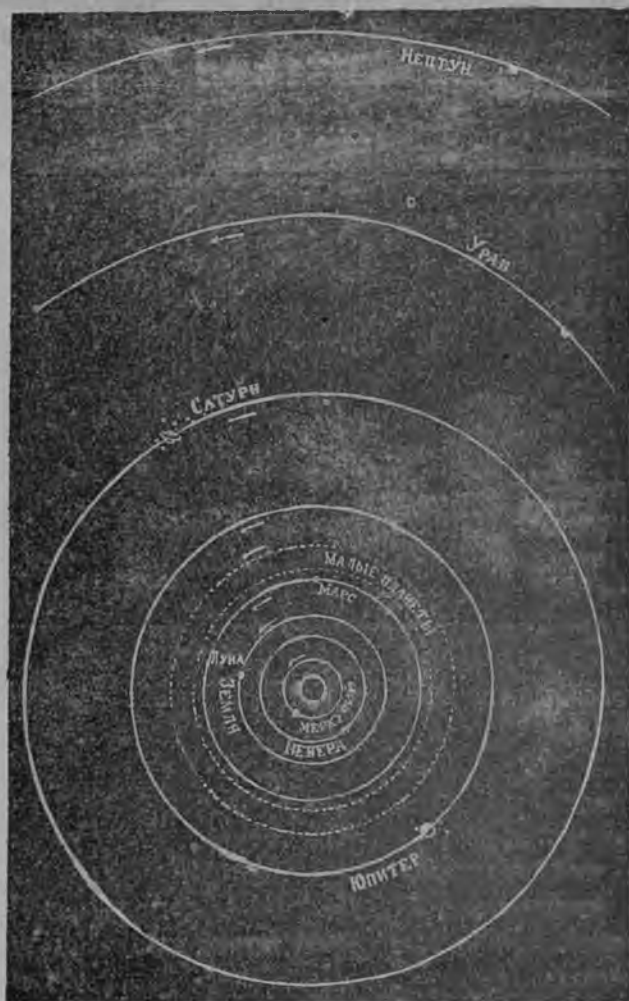
— Вот мыјла сізі овлө, —вігталіс профессор.— Лыјөм шыслы колө кад воны ружјөсаңыс теад пель-дінөзүд. Шыыд мунө 1 секунднас сөмын 330 метр,

сіјөн-і сіјө пырыгтөм-пыр те-дінөз оз во. Југөрыд вывті өдјө мунө: өті секунднас 300.000 ккм.-гөгөр, сы-вөсна-і мi сіјөс адзам ломзүлігас. Му-вылад ічөт костјасыд-вөсна тајө омөла і төдчө, а коргырысөс (ылынөс) костјасыс, шуам мугаң шондiөз, сек југыдыс-лөн мунөмыс төдчө-нын (шондiсаң мувылөз југөрыс мунө 8 мінут). Козувјасыд көт-і зев ылынөс-а, мукөдыс јона-на төдчөны ломзөны. Сыыс кокніа-нын почө гөгөрвопы налыс ыждасө,—најө сің-кө јона гырысөс шондiөсүд. Шондiө-кө јөткыштны на-ылнаө, сі-јө сөкө пондас төдчыны зев ічөтік козүв-кодөн.

13-өд сөрпас

Сіңкө став козувыс —гырыг шондјас. Тенө сиктад тешраді нымтылөмаөг козув-лыффысөн, а велөдчөм јөзүд, астрономјасыд, збыл козувјассө-лыффысөн-вылын-і мукөдыс олөны. Куш-сінмөн адқан козувјассө ставсө-нын лыдө бостөмаөг, дај же

14-өд серпас.

фаыд тыдавны, тыдалөны сөмын југыд чутјас-кодөн.

Козувјасыд абу ставыс өткодөг: мукөдыс вывті југыдөг, мукөдыс кельдыжкөг, којмөдјас зев кельдөг, вегіг омөла төдчөны, а нольөдјасөс куш сіннад он-нын-і адқы. Учонејјас најөс јүкөны југыд-сертыс разрадјас-вилө. Мед југыдјассө шуөны первојја велічина (ыжда)-козувјасөн. Наныс кельдыжкјассө —

неж-вывгыс карта (серпас) вөчөмаөг. Куш сінмөн адқан козувсө лыффысөн-маөг 6 сурс-гөгөр. Јона ыждөдыг трубајас-пыр астрономјас лыффысөн-нын jeneжгыс 100 сурс мильон-кымын козув. Козув-јастө со-кық лыффысөны: кымынөдкө јукон jeneжгыслыг труба-пыр снімајтасны карточка-вилө сөгга сы-вылыгы-і лыффысны; сөгга снімајтасны мөд јүкөн jeneжгыс да бара лыффысны. Тақј став jeneжсө снімајтөны да вочасөн лыффысөны став козувсө, коді труба-пырыс тыдалө.

Тајө козувјасыс, вывті ылынөг да труба-пырыд оз планетајас - кофаыд да шонді-ко-

мө да

а с віз

төм

жы

кв

гыс

вел

он

ад

„ју

коз

нөс

«м

зөс

ны

шу

віс

төг

шо

möd велічина (ыжда) козувјасөн. Сөгза којмөд велічина да с. в.

Первојја велічинаа козувсө лыддөмаөг	20.
Möd	65.
Којмөд	200.
Нольөд	600.
Витөд	1.800.
Квајтөд	3.600.

Кымын кельдөг козувјасыс, сымын унжык сещөмыс.

Квајтөд велічинаөз (ыждаөз) козувјастө адзан куш сінмөн, а сизимөд велічинаасө сөмын-нын труба-пыр адзан. Козувјастө вичдигөн-өд сінјасным мјанөс ылөдлөны, час, ме тед петкөдла.

Профессор Иванлы петкөдліс козувсө ыждөдыг сгеклөјас-төм. труба-пыр.

— Кымын козув адзан?

— Öтiөс.

— Öнi ме трубаас лөзөда ыждөдыг сгеклөјас. Вичд буржыка. Кымынөс адзан?

— Нольөс,— шуө Иван.

— Но-кө, јешщө буржықа вичд.

— Квајтөс, тонө јешщө кыкөс адзи, — раразза висталө, квајт козувтө адзис-да.

— Мыј вермі, öнi теныд ставсө-нын висталі козувјас-јыв-гыд. Унжыктор-кө окота төдны, тед көвмас унатор-вылө-на велөдчыны. Велөдчытөгыд, ме-көтi-і кута виставны, те нинөм он гөгөрвогы.

Јешщө-на ме тед со мыј-јылыг вистала. Те, көнкө, ачыд адзвлин јенежгыд војын јежыд кымөр-код вич. Коми-јөз шуоны „југ-тујөн“ („млечный путь“). Сижө јежыд кымөр-код вичыс ставыс козувјасыг (козув-котыр). Козувјасыс мөда-мөд-динас зев матынөг да поснiөг, сiјөн i мјанлы кажитчө бытө-кө јөв-вич (рочөн «млечный путь»). Сөмын јона ыждөдыг сгеклөа труба-пыр вичдөмөн тыдалө: став козувыс сен кыкөн-кыкөн радөн сулалөны, сөмын öтiыс мөдоаыс јона ылын (пыдын).

Емөг мјан јешщө јенежса гөстјас—böжа-козувјас. Најөс шуоны кометајасөн, кызи најө артмөмаөг да кызи вөрөны, ме виставныс ог кут, вывти сөкыд лоө тед гөгөрвоныд, велөдчы-төгыд, а учонейјас төдөны, дај воэө-вылө вермөны виставны, шонди да төлыг бергалөмтө-моз, кор воасны кометајасыд.

Кометајас өвлөны уна-пөлөс. Мукөдыс төдчөны сөмын трук-
бајас-пыр. Сещөм кометајасыс уна. Емөг і зев југыд комета-
јас, ломқоны-југјалөны, тајө серпас-вылас-моз. Наяс велөдчы-
төм, пемыд јөз полөны, шондi бердлөм-кофа-жө (16-өд серпас).

16-өд¹серпас.

Вот теd өнi-кежлө вежөрыдлы уж,—помалис ворнысө про-
фессор,—мөвпалыштлывлан-кө та-јылыс, гөгөрвоан буржыка да
воқө пондан велөдчыны. Гажыд кутас петны јонжыка велөд-
чыны, төдмасны буржыка быд-пөлөс наукајасөн, төдөмлуныд
сек ачыс теd кутас јурад чукөртчыны. Быдлаө колө мыв-
кыд да уж.

Мыј бурис јенеж төдмалөмыс.

Төлыгыс-нын дыр колы карын олөмлы, профессор-ордын
велөдчөмлы-да, а Иван век-на оз вермы чөв овны. Сылы ба-
ра, важ-доргыс-на јонжыка, кутис лоны окота мыј-сурө-јылыс
төдны.

„Төдлі ме,—мөвпалө Иван,—унатор, воқө гашкө јешцө-на
уна кута төдны. Сөмын өтитор ме ог гөгөрво; мыјласымда пес-
гөмыс да рөскодыс? Куш төдөм-вөсна-кө, ферт ескө-і лөвыд-
да, төдөмгыс-өд көнкө куцөмкө бур ем-жө?

Мөвпалис-мөвпалис да ез-і вермы қикөз гөгөрвоны, куцөм
пөльза јенежтө төдмалөмыс вермас лоны. Воіс профессор-динө
да поліг-тырјi јуалө:

— Велөдчөм јөз қикөз став јенежсө төдмаласны, а мыј
сыыс бурис лөө?

— Куцөм бур, шуан? — јуалис профессор. — Час ме теd і
та-јылыс вiстала. Мед-војдөр колө теd төдны со мыј: астроно-

miĵa наукатö-öd пондiсны велöдны да тöдмавны jöзлы бур кор-
гöм-вöсна-жö.

Важөн jöзыд, öнĵа-моз-жö, ветлiсны-мунлiсны ыли-туĵö. Вет-
лывлiсны му-вывтi i ва-вывтi тöргүтöм-могыс, мореĵасыс да оке-
анĵасыс черi кылiсны, степĵасын да вөрĵасын кыĵылысны, скöt-
нысö вэлiсны,—перĵылысны аслыныс кынöм-пöt.

Ылöз олан-инсаңыс ветлiг-мунiгөн, медса-нын степĵасын
да мореĵасын, jöзыд вошлывлiсны. Туĵыд море-вылад либö степ-
пад абу, а гортад бöрсö колö воныд.

Вот сесга-i заводiтiсны jöзыс туĵсö да кадсö пасĵавны је-
неж-гертi. Луннас виçодлас мортыд шондi-вылö даĵ тöдас: журвы-
лас-кö сiĵö—сек луншөр луншөр, кадса шондiлаңыд—лунвыв (юг)
лунвывлы паныд—воĵвыв (север), шондi петан-инлаңтi—асыв-
выв (восток), шондi пыранинлаңтi—рытыввыв (запад). Луннад
сесга мортыд тöдö кытчö мунны либö кытчö кывтны.

Воĵнас бара кутiс ставсö пасĵавны козувĵас-гертi. Адзö
«Jurвыв-козув» (Большаĵа Medveditсаöс, көш-коф козувöс, виçöd
27 листбок) да тöдö, сiĵö воĵвылын. Сылы паныда—лунвыв, а сув-
тан-кö вескыд кiнад лунвывлаң, а шуĵганад воĵвывлаң, сек
вескыда те-воңын лö асыввыв, а мышкад—рытыввыв.

Сесга кор jöзыд кутiсны jона ветлыны (плаваĵтны) море-
ĵас да океанĵас-вывтi, да пондiсны весiг му-гөгөр ва-куңа
кыщлавны, секi налы ковмiс Jurвыв-козув (Большаĵа Medve-
ditса)-кынĵi тöдмавны i мукöd козув-чукөрĵасöс. Недыр-мыгтi
наĵö нöшта каңалiсны, вөлöмкö öтар му-бокас тыдалöны öти-
пöлöс козувĵас, мөдар-бокас мукöd-пöлöс. Таĵö еща-на. Вөлöм-
кö козувĵасыс, тöлыг-моз да шондi-моз, пырöны да петöны, на-
гертi,—көн наĵö сулалöны,—пöзö тöдмавны уна-ö-нын кадыс
(кымын час).

Јенежтö тöдöмыд зев колантор. Сiĵөн-öd-i сiĵöс пондiсны
jonĵыка велöдны. Бура јенеж тöдöмөн лöи кокныĵык быд-пö-
лöс jöзлы ветлöдлыны (путешествүĵтны). Велалiсны jöзыс бура
тöдмавны јенеж-гертиыс кадтö. Воĵ да лун лыфдiсны му ас-гö-
гöрыс бергалöм-гертi, во—шондi-гөгөр кыщовтöм-гертi. Сiĵ-жö
тöдмалiсны шондiлыс му-динсаң ылысгылöмсö да матыссы-
лöмсö да сы-вöсна гожöм, тов, ар да тулыс овлöмтö.

Сесга став таĵö-торĵассö тöдмалöммыс jöзыд лöсöдiсны ка-
лендар. Лöсöдлiсны уна-ног. Сесга артмiс: кор муыд бергöd-
час шондi-гөгөр, лö во,—сiĵö кадыс öти тулыссаң мөд тулы-
сöз, либö төвсаң—төлöз. Нöшта тöдмалiсны, вонас муыд вер-
мö ас-гөгöрыс бергөдчыны, 365—365-ыс овлö воĵ да лун.

Та-бөрын жөзыд војсө да лунсө шуісны суткілөн, а суткісө жүкісны 24 час-вылө. Воас лөгөдісны 12 төлыг, а быд төлыгын 30 лібө 31 лун, сөмын февралын — 28 лібө 29 лун. Тақі арт-міс календарыд.

Уна во-нын колі. Квайтчісны-да важ календарыд вөлөм бөрө пондөма колны мусыд да jeneжа жугыд сетыөјасгыс, сурс воөн 13 лунөн бөрө колөма.

Важ календарыд вөлөмкө ылөдлө. Учонеј астрономјас күтісны відлавны да адқісны өшыбка 13 лун-вылө. Сы-бө-рын выль-ногжык пондісны календартө лыддыны, мед сещөм нелучкыс оз ло.

Кықі учонејјасыд өшыбкатө адқісны ме тед вiстали-нын (выльпөв лыдды 6, 7, 8, да, 9 листбокјас). Сіқ-кө тыдалө jeneж төдмавтөг он-нын вермы лучкі бур календар лөгөдны. Тајө еща-на. Астрономіја наукатөг он вермы бур, ылөдтөм (точне) гөкта да мера куқта лөгөдны. Некодлөн-өд гажыс оз пет нөбасны жеңыджык (невернеј) аршінөн да кок-нiджык гiраөн, сөмын быд жөзлөн-на аслыс-пөлөс гiрајас да ставыс ас-ногөн мерајтчөны да вегітчөны. Тақтө быдгама ылөд-чөмјас вермасны лоны. Медем нелучкiјасыс ез вөвны, учонеј-јас богтiсны төдмавны вескiтө да мератө.

Мөвпыштлы, мыј ме тед вiставлі му-јывгыд (16-өд лист-бок). Му кыщыдлөн куқтаыс 40 сурс кілометр. Учонеј-јасыд куқта мерајтан мера сурөс-вылас богтiсны жынсө му-кыщ куқтаыдлыг, сесга нөлөд пайсө сылыг жүкісны дас мiльон-вы-лө да өтi дас мiльонөд пайсө шуісны метрөн. Метр важ мера-сертi 1 аршін да 6 вершөк-гөгөр.

Сурс метр шуісны кілометрөн, важ мераөн-кө — 468 сажең, 2 аршын да 1 вершөк,—өтi верст-гөгөр.

Тащөм мерасө шуісны метріческөјөн.

Метріческөј мераыс со кықі лыддыгсө:

1 метрыс лоө **100 сантiметр** ($\frac{1}{100}$ метрыслөн) лібө **1000 мiлі-метр** ($\frac{1}{1000}$ метрыслөн).

1000 метр лоө **1 кілометр**.

Квадратнеј мерајас со кущөмбө:

100 квадратнеј метр шугө **ар.**

10 сурс " " " **гектар.**

Гектар важ мераөн—2.197 квадратнеј сыв, ещажык де-сатiнаыг, десатiнаас 2.400 сыв.

Кубическеј мерајас:

1 литр— $1\frac{3}{5}$ бутылка сулја-ыжда (төрө 2 тув да жын-гө-гөр ва) либө 1.000 куб. сантиметр ва.

1000 литр—**1 килолитр** (1 пуд-гөгөр либө 2 сороковка бочка-код).

Вестө учонејјас со кызди лыффысны. Бөгүсны өтү литр мича ва, веситисны да сылыг вессө шуисны **килограммөн**. Мижаногөн килограммыд 2 пунт 42 зөлөтүк да 41 дола-гөгөр.

Өтү килограммын—**1000 грамм**.

1000 килограмм—**1 тонна** (61 пуд да 1 тув-гөгөр).

Тажө весјасыс да мерајасыс мед вернөјөс дај лөгүдөс. Мукөд государствојасын важөн-нын наөн вөдүтчөны, а револутсија-бөрын і мижанын, СССР-ын сижө мерајассө-жө лөгөдисны. Выл мерајассө да весјассө колө теныд төд-вылад бөгтны мед оз вун. Гөгөрвоин ен?

— Гөгөрвои ескө да,—шуө Иван,—сөмын огжык вермы ставсө жүрө бөгтны-а.

— да,—шуө профессор,—первојтө сөкүд, ачыс киаднинөм оз четчышт. Öнi ачыд адзан, мыјла јенежтө колө велөдныд. Тајө-өд абу-на ставыс. Учонејјас јенежтө төдмалөны, медем коккиджык лоө му-вылад быд-пөлөс машинајас лөгөдны. Машинатө лөгөдтөз-вөјдөр, мед сижө кушөмкө да вын сөтас, колө төдмавны кушөм вынјас емөз јенежын. Сөсөа быд-пөлөс стрө-јитчөмтө, лыд-щөт нуөдөмтө (вычисления) наука бара-жө вернө абу видлалө јенеж-герти, кадтө да календартө-моз.

Еша-на те велөдчин-да, сөкүд теныд гөгөрвоныс. Неуна велөдчыштан-да ставсө гөгөрвоан.

Ж У О Р Т А С

лістбок

Јенеж	3
Мыј Іван адзыліс обсерваторіјаыг	6
Мыј Іван төдліс төлыг-жылыг	9
Төлыг-жылыг горні воқо нуом	21
Горні јенеж-жылыг да шонді-жылыг	26
Горні планетајас-жылыг	31
Мыј бурыг јенеж төдмалөмыг	36

А. И. И. 4182

Комі ыга лезан-ін.

Сыжтывдинкар, Вадорвыв у. 41.

EMÖG наукајасөн төдмөдан ыгајас.

Поњатовскіј.—Кызі лоі морт. (О происхождении человека.) Лезома 1925 воын. доныс 1 ур.

Алексејев. *Пер. Чеусова.* Черісаң—пезгагөз. (О происхождении человека и животных). доныс 15 ур.

Рубакін. *Перев. Сидорова.* Горні гер артмөм. доныс 30 ур.

Захаров. *Пер. Отев.* Куш өнмөн аґытөм ловјаловјас. (Невидимые жители земли). 30 ыстбок. доныс 15 ур.

Гремјатскіј. *Пер. Молодцова.* Гым, чард да електричество. 61 ыстбок. доныс 40 ур.

Гремјатскіј. *Пер. Булышев.* Кызі вір-јајным сојө-јуө да нуөдө сојан-вежан ужсө. 43 ыстбок. доныс 25 ур.

Комі ыга лезан-інын емөз быд-пөлөс комі ыгајас: јөз-кост өлөм-ног-јылыс, ґоңвіґалун кутөм-јылыс, суд-јылыс (кызі норасны суд прігөвөрјас да решењејас-вылө да мукөд тор), міча гіжөдјас (художественные произведения).

17676
дон 35 ур. „У“

Коми-3
3-1495

